

“Ressò mont-rogenc” n. 116 (desembre 2010)

ANTONI BENAIGES NOGUÉS: UN MESTRE MONT-ROGENC ASSASINAT EL 1936 (1)

MARTÍ ROM

No deixa de ser curiós que tenim notícia d'aquest mont-rogenc, (naturalment, a més de la seva pròpia família), per dues persones de fora del poble. Primer fou l'historiador i home de lletres Albert Manent Segimón (assessor del president Jordi Pujol, entre molts altres càrrecs), que el citava en el text “La Guerra Civil i la repressió del 1939 a Mont-roig del Camp”, publicat al “Ressò mont-rogenc” núm. 96 (4r trimestre de 2005), i també inclòs en el llibre: “La guerra civil i la repressió del 1939 a 62 pobles del Camp de Tarragona” (Cossetània edicions, 2006). Deia: “Conten a Mont-roig que a la zona “nacional”, concretament a Bañuelos de Bureba (Burgos), assassinaren un mestre de Mont-roig, Anton Benaiges i Nogués, de cal Reverter i idees republicanes...” I, ara fa poc, en el pregó de la Festa Major (24 de setembre), Josep Gironès Descarrega, fill de La Fatarella i casat amb una descendenta de Mont-roig, feia una crida a recordar aquell mestre mont-rogenc. Casualment Josep Gironès es company de treball de Jaume Aragonès Benaiges, nebot d'aquell.

El passat 10 d'abril, quan vaig acabar la presentació del llibre “Guspires (de la història de Mont-roig)”, se'm va acostar Jaume Roigé Benaiges. Em va comentar que tenia molta informació sobre un oncle seu assassinat als pocs dies de l'aixecament de les tropes franquistes contra el govern de la República. Vam quedar per parlar-ne. I així ho hem fet. Entre ell i fonamentalment el seu nebot, Jaume Aragonès Benaiges, han recapat una molt valuosa informació sobre Antoni Benaiges Nogués. Aquest treball que publico deu molt a l'esforç d'ambdós per cercar dades i reivindicar la seva figura.

Gràcies a textos com aquest que llegiu es va recuperant, poc a poc, la memòria perduda (més que “oblidada”) de Mont-roig, de les persones que hi van néixer i viure. Antoni Benaiges Nogués és l'exemple d'una persona d'arrels pageses que adquireix,

L'Antoni Benages als 25 anys

amb sacrifici, una cultura i que treballa per l'escolarització de nens i nenes en un entorn difícil, un poblet de la província de Burgos dominat per terratinents ancorats en el passat, en els conflictius anys trenta. La cultura, l'educació de les classes subalternes, resultava perillosa.

Antoni Benaiges Nogués va néixer a Mont-roig el 1903. Era fill de Jaume Benaiges

Just (dit "Jaume Reverter" o també "Jaume de l'Escoda"), i de Teresa Nogués Sardà. Tenien un dels dos estanços que hi havia al poble, l'altre era de l'Amadeu Josa a la plaça Castelar (ara plaça de Joan Miró) cantonada amb l'actual carrer de Francesc Riba i Mestre. L'estanc de cal Reverter era al carrer Major núm. 6, al costat del carrer de l'Hospital; també era botiga de queviures. Casualment, quan aquell xiquet Antoni Benaiges Nogués

l'altre dels impulsors d'aquest text.

El 1915, quan l'Antoni Benaiges Nogués tenia dotze anys, va morir el seu pare d'una pneumònia. Des d'aleshores, junt amb el seu germà gran (i un jornaler) es va dedicar a les terres que tenien en propietat. La seva mare, Teresa Nogués Sardà, serà la "Vda. De Benaiges" d'aquelles famoses postals antigues de Mont-roig.

Són prou conegudes algunes imatges d'una col·lecció de vint postals del Mont-roig de mitjans de la dècada dels anys deu del segle passat. Per exemple, les vistes des del Primer Pont, del "Fort" (església nova), el Peiró o l'ermita. He pogut consultar una col·lecció que encara conserva les tapes. A la primera i dins d'una orla s'hi diu "Recuerdo de Mont-roig", i a sota en lletres més petites "Vda. de Benaiges". L'origen i la història que hi ha al darrere d'aquesta col·lecció de postals l'explicarem, la detalla-

La postal 13 (detall)

tenia vuit anys, al pis de damunt de la botiga, que era del seu pare, hi havia "L'Obrera". S'explica en el llibre "El Centre Obrer de Mont-roig del Camp (1911-1925)" de Cossetània edicions (2003), a la pàg. 31: "El primer local social de l'Obrera estava al pis de la casa del Jaume de l'Escoda, a cal Reverter. Hi havia uns balcons que donaven al replà de l'Abadia, uns altres al carrer Major..."

Jaume Benaiges Just i Teresa Nogués Sardà varen tenir tres fills: Jaume, Mercè i Antoni Benaiges Nogués. Aquest darrer era el petit. Jaume Benaiges Nogués es casaria amb Elisa Freixas Nogués i tindrien a l'Elisa Benaiges Freixas. El fill d'aquesta és aquell Jaume Aragonès Benaiges (també de cal Fontà, per part del pare), que hem citat abans com un dels dos impulsors de la recerca. Un altre dels germans, Mercè Benaiges Nogués es casaria amb Josep Roigé Benaiges (aquest "Benaiges", el segon cognom del marit, no estava emparentat amb l'ascendència lligada al primer cognom de la muller); tindrien a Jaume Roigé Benaiges,

rem, properament, en una altra ocasió. En les dues postals (13 i 14, horitzontal i vertical respectivament) en què es veu l'inici del camí antic empedrat que puja a l'ermita, en mig d'aquells xiprers hi ha un grup de persones. La segona dona per l'esquerra, amb brusa clara i faldilla fosca, del grup de quatre, és la Mercè Benaiges Nogués. I el que està assegut a terra, al davant, acompanyat d'un nen, és el seu germà, el mestre assassinat, Antoni Benaiges Nogués. En la segona fotografia, la vertical, està sota una ombrel·la fosca. Quants cops no hem mirat aquestes

Sardà Llaberia, germana de l'important pedagog i polític Agustí Sardà Llaberia. És a dir, la mare d'Antoni Benaiges Nogués era nebotxa del polític republicà i cosina germana de la, també pedagoga, Mercè Sardà Uribarri, filla d'aquell. Com sabem (ho he publicat en aquella sèrie de textos dedicats a Agustí Sardà), aquests, pare i filla, venien sovint a passar els estius a Mont-roig. En aquella carta que Mercè Sardà escrivia (6 d'agost de 1897) a l'important pedagog Francisco Giner de los Ríos, deia: "mi padre vuelve... encantado de una excursión que ha hecho por la montaña. Dice que es maravilloso el verde de estos pinos y de estos olivos..." També descriu les anades a la platja des del poble: "Por las tardes hacemos excursioncitas al mar. Vamos y volvemos en dos carros, dando tumbos por unos caminos infernales. Cenamos en la Caseta del Reloj (aquesta pertanyia a la família, a cal Vermell) ... De noche ya, regresamos al pueblo..." Quan

La postal 14 (detall)

postals i ens hem fixat (entre d'altres), amb el noi (d'uns quinze anys) de l'ombrel·la fosca? L'he tingut moltes vegades davant meu, mirant-me, i no podia saber la història de la seva vida, del que li passaria dissotadament uns vint anys després.

Amb la mort del pare, a la botiga hi haurà la mare, la Teresa Nogués Sardà, i la seva filla Mercè. Els dos fills, Jaume i Antoni, molt joves, van haver de treballar dur per poder tirar endavant la família i, primer de tot, per pagar els deutes conseqüència de la llarga malaltia del pare. L'Antoni se'n va adonar que la terra no era el seu futur; va decidir que tan aviat com pogués estudiaria. Volia ser mestre.

Com algun lector ja se'n deu haver adonat, la mare era dels "Sardà" (Teresa Nogués Sardà). Era filla, més altres sis germans, de Francesc Nogués (de cal Vermell) i Juliana

anyys més tard venien els Sardà a passar uns dies a l'estiu a la Caseta dels Reloj i baixaven pel camí cap a la platja, tenien molt a prop la Pobla del Reverter, on hi deurien trobar aquell nebot, Antoni Benaiges Nogués, que desitjava estudiar per mestre.

Antoni Benaiges Nogués tan sols va conèixer, de petit, el polític i pedagog Agustí Sardà Llaberia, doncs aquest va morir quan tenia deu anys (el 1913). Amb els que si tenia més contacte era amb els seus oncles Nogués Sardà, els germans de la seva mare, alguns també dedicats a la pedagogia. Venia de família. Dos dels set germans, Agustí i Dolors, s'hi varen dedicar.

Agustí Nogués Sardà va arribar a ser inspector de primera ensenyança; vivia a Madrid i a l'acabar la guerra civil es va haver d'exiliar a l'Argentina. Va publicar diversos llibres. Dolors Nogués Sardà era mestre de

l'Escola de Puericultura de Madrid, havia viatjat a diversos països d'Europa estudiant models educatius i també havia publicat ponències i llibres. Podeu trobar informació més completa al "Ressò mont-rogenc" núm. 88 (pàg. 33).

Francisco Utray Sardà, fill de Mercè Sardà Uribarri, o sigui nét d'Agustí Sardà Llaberia, escrivia: "mi madre nos llevó muchas veces de vacaciones... De niño me alojaba en la Caseta del Reloj, donde mis tíos disponían de una bonita casa de labor... deambulaba por los campos..." Refent el fil que he deixat avançat abans, en un reduït espai de Les Pobles, entre la Caseta del Reloj i cal Reverter hi havia un considerable nombre de persones relacionades amb la pedagogia i amb uns conceptes avançats, de futur. De tant en tant deurién coincidir la Mercè Sardà amb els seus cosins (de cal Vermell), l'Agustí i la Dolors Nogués Sardà. L'Antoni Benaiges Nogués, encara pagès, treballant durament al camp per aixecar la família, tenia uns models exemplars molt a prop, tan familiarment com geogràfica.

Fent una reflexió marginal al tema que ens ocupa, em fa gràcia pensar que en aquells escassos centenars de metres que hi ha des de la Caseta del Reloj a la Poble del Reverter, amb el pas dels anys, ha estat un nucli important de pedagogia. A més dels casos que he citat en el paràgraf anterior, no ens hem d'oblidar que enmig, a la Poble Oriola, a partir del 1941, hi estiuejava Maria Moliner Ruiz. Aquesta estava casada amb el mont-rogenc Ferran Ramon Ferrando (un dels introductors de les teories de la relativitat d'Einstein a Espanya). El seu fill Fernando Ramon Moliner ens explicava: "La meva mare era una republicana convencuda i activa, encara que mai, que jo sàpiga, va tenir carnet de cap partit. El pare també ho era. Estaven vinculats als ambients de la Institución Libre de Enseñanza. Inspirada en aquests ideals, a València ajuden a crear la Escuela Cossío. La mare era vocal del consell directiu i hi donava algunes classes" ("Ressò mont-rogenc" núm. 96, pàg. 17). Maria Moliner seria depurada en acabar la Guerra Civil i no recuperaria el nivell que tenia de l'escalafó fins al 1958, quasi vint anys després. A partir de finals dels anys quaranta, Maria Moliner començaria a treballar en el projecte que li donaria una merescuda fama, el "Diccionario de uso del español". Aprofitava els estius, a sota del

gran eucaliptus de la Poble Oriola per anar complimentant centenars de fitxes i fitxes. Es publicaria el 1966.

Referit a aquest entorn "pedagògic" de Les Pobles, també he de citar al matrimoni Benimeli, a Juan Benimeli Navarro i la seva esposa Maria Nogués Vidiella (aquesta era filla de Manuel Nogués Sardà, de cal Vermell, del carrer de Sant Antoni). Aquests tenien una casa davant per davant de la Caseta del Reloj, només creuar la carretera. Com explicaré en un proper article foren també precursores del Mètode Freinet a Espanya, més concretament exerciren a l'Escola Freinet de Barcelona (1937 i 1938). Aquesta estava situada en una torre del Tibidabo i hi anaven nens i nenes del que ara és el Raval i La Rambla. Maria Nogués Vidiella era cosina germana d'Antoni Benaiges Nogués.

Tornant al nostre Antoni Benaiges Nogués, aquest decideix estudiar per mestre. No sabem la data exacta que va començar els estudis, però crec que deuria ser cap al 1925; tenia vint-i-dos anys. Ho suposo, doncs, a "La Vanguardia" del 8 d'agost de 1929, a la pàg. 9, podem llegir: "Títulos de maestro. En la Escuela Normal de Maestros de Barcelona, se han recibido los títulos de maestro para... don Antonio Benaiges Nogués..." Anteriorment, en el mateix diari del dia 5 de febrer de 1929, a la pàg. 16, trobem que el cita com a tresorer de la nova junta de la "Asociación de Alumnos y ex-Alumnos Normalistas". Cal recordar que el nom oficial d'on s'estudiava per mestre era el de "Escuela Normal de Magisterio".

Per acabar d'explicar l'ambient en què vivia Antoni Benaiges Nogués cal esmentar que dos altres dels oncles Nogués Sardà, germans de la seva mare, a més dels ja citats Agustí i Dolors, van ser significats republicans mont-rogenercs: el Francesc i Manuel Nogués Sardà. Ambdós surten en el llibre "Guspires" (pàg. 70), se'ls cita com a membres destacats de la societat "El Porvenir Democrático" ("Casino de Baix"): "persones adictes al pensament republicà, atretes per aquelles idees de justícia i llibertat..." També trobem Francesc Nogués Sardà com a vocal primer de la junta directiva que va prendre possessió d'aquella societat l'1 de gener de 1923. I quan el 9 de gener de 1932 es crea un Comitè Politic de la futura Societat "Unió Republicana", dins del Casino de Baix, tornarem a trobar els

dos germans: el Francesc com a secretari i el Manuel com a vocal.

Mercè Sardà explicava en aquella carta que la banda de música del Casino de Baix "vienean todos los años a dar una serenata a mi padre antes del baile y las muchachas reciben a los músicos y les sirven pastas y vinos...". Els republicans del poble celebren la visita del seu corregional.

Però aquesta vessant republicana també s'estenia a la família del marit de la germana del mestre assassinat. Mercè Benaiges Nogués s'havia casat amb Josep Roigé Benaiges (ja díem abans que no eren parents), i aquest era fill de Pau Roigé Mariné, dit "Pau Ferrer" i Dolors Benaiges Figueras. Aquest "Pau Ferrer" provenia del poble de Les Irles (a tocar de Riudecols) i s'havia establert a Mont-roig com a ferrer a la plaça del Mercat (ara plaça de mossèn Gaietà Ivern núm. 5). La seva muller era germana del destacat republicà Elies Benaiges Figueras, que casualment tenia un cafè a la mateixa plaça, justament al costat (núm. 6). Aquestes són les dues cases de la dreta que es veuen en la postal núm. 6 d'aquella col·lecció de la "Vda. de Benaiges"; la primera porta, començant per la dreta, era el magatzem, la

segona la ferreria, i la tercera el Cafè.

Sobre aquest Elies Benaiges Figueras, en el llibre "El Centre Obrer de Mont-roig del Camp (1911-1925)", a la pàg. 97, s'hi explica que dels homes del "Casino de Baix" era "el que millor coneixia la política, el que era més expert en els afers polítics... (En el seu Cafè) aprofitava el temps lliure per poder llegir els diaris que arribaven al poble. Tenia el do de saber traduir directament al català... tenia una gran facilitat de parla...". A la pàgina següent s'hi reproduueix la crònica política que sobre ell feia el llibre "Historia crítica de los hombres del republicanismo catalán en la última década (1905-1914)", d'Emilio Navarro (Barcelona, 1915). Així doncs, queda prou documentat que aquell mont-roigenc (l'únic del llibre) era un important republicà d'aquells anys d'inici del segle XX. Aquest Elies Benaiges Figueras és el germà de l'àvia d'un dels dos informadors que he tingut, d'en Jaume Roigé Benaiges.

Antoni Benaiges Nogués procedia d'un entorn familiar impregnat per la passió pedagògica com a element de dinamització social i, alhora, amb arrels fortament republicanes, de justícia social.

ANTONI BENAIGES NOGUÉS: un mestre mont-roigenc assassinat el 1936 (2)

MARTÍ ROM

El context social i polític d'Espanya en aquells finals dels anys vint i inicis dels trenta estava a punt d'esclatar. Des de 1923 hi havia la dictadura del general Primo de Rivera. Finalment, aquest es veu obligat a dimitir (1930) i el succeeix l'anomenada “Dictablanda” del general Berenguer. La majoria de forces polítiques s'uneixen en un front comú contra la monarquia, serà l'anomenat “Pacte de Sant Sebastià”, i s'arriba a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 que es convertiran en un plebiscit sobre la monarquia. El 14 d'abril es proclamarà la Segona República. Tot d'una, Espanya ha deixat enrere aquell passat que venia del segle XIX. Tota Europa feia anys que hi havia vents de llibertat, modernitat i d'industrialització, i aquí encara estàvem governats per polítics que procedien de la rànega tradició secular i dels latifundis rurals.

En aquest context, Antoni Benaiges acaba el magisteri i comença a exercir de mestre. En aquells anys de formació havia rebut les influències pedagògiques familiars que li venien d'Agustí Sardà Llaberia, oncle de la seva mare, i dels germans d'aquesta (i nebots del polític) Agustí i Dolors Nogués Sardà, relacionats amb la “Institución Libre de Enseñanza”, i els seus prohoms Francisco Giner de los Ríos i Manuel Bartolomé Cossío. Recordarem que reproduïem un fragment d'una carta que Mercè Sardà Uribarri, filla d'Agustí Sardà, escrivia (6 d'agost de 1897) a Francisco Giner de los Ríos, explicant-li com anaven les vacances a Mont-roig.

Seguint aquest esperit, en el diari “La voz”, de Madrid, del 21 de maig de 1928, hi trobem el nostre mestre fent una donació de 2,50 pessetes en una subscripció popular que duia per títol “El homenaje a Luis Bello”. Luis Bello Trompeta (1872-1935) fou un important periodista i pedagog. Des de la premsa va fer campanya per l'escola nacional, per millorar l'ensenyament als

A la platja de Mont-roig

CEDIDA

nens. Va viatjar per Espanya fent articles sobre les escoles. Aqueles 2,50 pessetes eren una quantitat rellevant; en aquella llarga llista de persones, Antoni Benaiges fou un dels que aportava més diners. Cal recordar que el diari costava 10 cèntims (de pesseta).

Sabem que Antoni Benaiges anava tornant al poble, sobretot als estius. Era molt amic de Josep Pascual, dit “Pepito Pataquer” i de l’Anton Prous dit “Escuro”. Curiosament, l’Antoni Benaiges Nogués era conegut comunament com “Anton Nofre Reverter”. El seu pare era de cal Reverter.

D'aquesta època deu ser la fotografia on veiem un grup de persones a la platja de Mont-roig. La de l'ombrel·la negra dalt de l'animal és Mercè Benaiges Nogués,

germana del nostre mestre i mare de Jaume Roigé Benaiges, un dels meus informadors. L'Antoni Benaiges està estirat, gairebé al mig de la fotografia; és l'únic home. Al seu costat hi ha un nen; aquest és el Joaquim Boronat, el dit metge Boronat. També sortien junts en aquelles dues postals de la col·lecció de la "Vda. de Benaiges", la seva mare; recordarem que eren les postals 13 i 14.

També en un diari, en aquest cas a "La Vanguardia" del 28 d'abril de 1932, hi hem trobat el seu nomenament com a mestre

al mes es reunien tots (uns vuit o deu) al poble d'un d'ells per comentar i debatre els mètodes usats. Adoptaran el nom de "Batec". Els principals representants seran: José de Tapia (que era mestre de Montoliu) i aquell Patricio Redondo (a Puigverd). Aquest darrer esmenta, a la revista "Colaboración" (núm. 5, juliol de 1935) com els primers assajos seriosos de la Técnica Freinet que es van fer al curs 1932-1933.

És evident que Antoni Benaiges devia tenir relació (i conèixer) aquell grup de Lleida doncs bateja la seva classe de Vilanova i la Geltrú amb el nom de Batec. També veiem com, casualment, en aquella escola de Vilanova hi anirà Patricio Redondo com a director de l'Escola Graduada de Nens, situada a l'Ateneu. Era el 1934, durant els últims mesos que hi estarà Benaiges. Aquest, remarcarà que va coincidir amb Redondo en l'article "Leer" de la revista "Colaboración" (núm. 7, octubre de 1935): "Entre otras cosas que aprendí allá en Villanueva y la Geltrú actuando de maestro al lado de Patricio Redondo... aprendí a leer..."

Poc abans de començar Benaiges el curs 1933-1934 a Vilanova i la Geltrú, havia vingut a Barcelona el creador de la Técnica Freinet (juliol de 1933), convidat per Alexandre Gali, a donar unes conferencies, a l'Escola d'Estiu de l'Escola Normal de la Generalitat de Catalunya. Foren: "Una tècnica nova de l'escola activa" y "El cooperativisme al servei de l'escola". Es molt probable que hi assistís Antoni Benaiges. Tot això fa que durant 1932 a 1934 hi hagués una gran difusió de la Técnica Freinet a Catalunya.

Célestin Freinet havia nascut el 1896 a Gars, als Alps Marítims, a l'interior de Niça. Des de jove fou militant del Partit Comunista Francès i a partir del 1928 fou mestre a Saint Paul de Vence (també prop de Niça). Va morir el 1966 a Vence, el poble del costat. Casualment a Saint Paul de Vence és on, des de 1964, hi ha la Foundation Maeght, marxant durant molts anys de Joan Miró i on s'hi poden contemplar importants obres del nostre pintor.

CEDIDA

Antoni Benaiges

interí a Vilanova i la Geltrú. Hi deuria començar el curs 1933-1934. Quan "Paco Itir" (pseudònim de Patricio Redondo) publicarà la notícia del seu assassinat en el "Butlletí del Comitè de Defensa Local" de Vilanova i la Geltrú (núm. 130, 29 de novembre de 1936), dirà: "Cuando nosotros llegamos a Villanueva y Geltrú, regentaba interinamente la clase Batec de nuestra graduada. En ella comenzó sus ensayos de la letra Scrip, y sus ensayos de Técnica Freinet..." En aquesta frase es concentra l'actitud pedagògica de Benaiges.

Cap a inicis del anys trenta un reduït grup de mestres de la província de Lleida van ser els pioners a Espanya en aplicar la dita Técnica Freinet. Un diumenge

Célestin Freinet va elaborar durant els anys vint una nova proposta de pedagogia basada en l'aprenentatge basat en investigacions, en el treball en equip i en el mètode assaig - error. Era un aprenentatge cooperatiu, fet alhora per tot el grup de nens. Els punts de partida eren els interessos dels nens i la seva curiositat natural; s'aprenia utilitzant les seves pròpies experiències. La gran innovació pràctica fou que com a eina de treball els nens utilitzarien una (senzilla) impremta escolar per elaborar conjuntament i publicar els seus treballs. Freinet també donava una gran importància a les conferències, a tenir una biblioteca escolar, al cinema... Comença a utilitzar la impremta a la seva escola de Saint Paul de Vence el 1924 i descriurà aquesta experiència educativa en el llibre "La impremta a l'escola" que escriurà el 1926 i publicarà l'any següent.

Segons el llibre "Batec. Historia de vida de un grupo de maestros", del professor mexicà Fernando Jiménez Mier Terán (Universitat de Lleida 2007), en el congrés Freinet de Tours, França, del 1927 hi va assistir el mestre tarragoní Manuel Joan Cluet Santiberi, que aleshores era mestre a una escola de Madrid.

No cal dir que aquestes noves idees educatives xocaven frontalment amb el concepte d'escola que hi havia a l'Espanya dels primers anys trenta. Potser ja no passava a Catalunya, però a molts altres indrets d'Espanya encara hi havia molts nens que en prou feines sabien llegir i escriure, que des de molt joves (nou o deu anys) ja treballaven. No interessava que sabessin massa i menys que els hi despertessin la capacitat de pensar i treballar col·lectivament. Era la lluita d'una Espanya rural ancorada en el passat amb els nous corrents de la modernitat i la industrialització.

Hem vist com abans "Paco Itir" (Patricio Redondo) deia que Benaiges a Vilanova ja havia fet "sus ensayos de la letra Scrip... de Técnica Freinet...". Quan esmenta "letra Scrip" es refereix al tipus de lletra habitual en aquelles impremtes es-

colars. Antoni Benaiges, quan va aprendre aquesta tècnica? Tan sols sabem, per

un text, "La imprenta en la escuela", publicat a la revista "Colaboración" (núm. 4, juny de 1935) que el propi Benaiges comenta que va anar a França a aprendre'n. Això hauria de ser abans de l'inici del curs 1933-1934.

El mateix "Paco Itir" (Patricio Redondo), en aquell mateix "Butlletí del Comitè de Defensa Local" de Vilanova continua explicant que "al comenzar el curso 34-35, empezó él sus tareas como Maestro en propiedad de la Escuela nacional mixta de Bañuelos de Bureba...". Aquest és un poble de la província de Burgos, de la comarca de la Bureba, a prop de Briviesca, i que està, més o menys, a mig camí entre Burgos i Miranda de Ebro.

Abans de marxar de Vilanova, segons explica Benaiges en el text "La imprenta en la escuela", a la revista "Colaboración"

(núm. 4, juny de 1935), "Paco Itir" (Patricio Redondo) li va regalar un llibre amb una següent dedicatòria que comença dient "¡La imprenta en la escuela!..." i acaba: "...sabiendo hablar mucho y bien, hay que saber, imprescindiblemente, hablar poco y hacer mucho ¡Mucho!"

Colaboración 1, tapa

Abans però de marxar a Bañuelos de Bureba, sabem que Benaiges va anar al congrés Freinet de Montpeller, del 2 al 4 d'agost de 1934, quan comenta que hi va veure molts llibres per a nens a la revista "Colaboración" (núm. 7, octubre de 1935). També devia estar al primer congrés de la "Cooperativa española de la técnica Freinet" que es va fer a Lleida l'estiu de 1934;

un dels principals impulsors del congrés era Patricio Redondo. En aquest acte fundacional fou quan es va decidir publicar aquella revista mensual "Colaboración (La imprenta en la escuela)"; és el "Boletín de la cooperativa española de la técnica Freinet". El primer número sortiria el març de 1935. En l'editorial d'aquest primer número ("Propósitos") s'hi deia: "No abrigábamos una ilusión vana. Sabemos lo que queremos hacer. Por lo pronto apuntábamos a una realidad humilde. Unos cuantos maestros diseminados por España pretendían llevar a sus escuelas nuevas técnicas de trabajo...".

Bañuelos de Bureba era un poble en decadència. Si el 1857 tenia 364 habitants i hi constaven 100 cases, al 1930 sols eren 198 habitants i 44 cases. Al 2008 sols hi havia 32 habitants. Antoni Benaiges havia deixat Mont-roig, que tenia 2.374 habitants el 1930, per anar a fer de mestre a un poblet de la província de Burgos de 198 habitants. Sabem que amb l'ajut dels alumnes va adequar un local que havia estat una quadra. Era persona d'un gran esperit altruista; els pocs diners que tenia els aprofitava per fer millors en l'escola. Va comprar un llum Petromax; era un model de làmpada que s'havia inventat a Alemanya a inicis de la dècada dels anys vint, que feia molta llum.

Només arribar a Bañuelos es va preocupar de comprar una d'aquelles impremtes, que fabricava a França la companyia

Neufville i que importava la "Cooperativa española de la técnica Freinet". Deuria començar ràpidament a utilitzar la impremta, doncs al gener de 1935 ja s'edita la primera publicació a l'escola de Bañuelos. Serà la revista "Gestos", que arribarà a tenir sis números, el darrer del juliol de 1936. Del primer número, dissotadament, solament ens han arribat les tapes. El segon, va sortir l'abril de 1935.

En el número 2 de la revista "Colaboración" (abril de 1935) hi ha el text "El congreso de Lérida" de Luis G. Bover que sembla descriure perfectament aquella escola de Bañuelos: "Cabe notar que las primeras escuelas españolas que han ensayado la técnica Freinet son humildes escuelas rurales instaladas en pésimos edificios, faltas de material, sin más recursos que la voluntad de los niños y de sus maestros..." En aquesta mateixa revista s'hi esmenten els trenta-sis "Cuadernos de trabajo" de les diverses escoles que empraven la Técnica Freinet; entre aquests hi ha "Gestos". Vint-i-dos són de Catalunya, i catorze de la resta de l'Estat Espanyol: dos de Badajoz, de Càceres, i d'Osca, i un de Pontevedra, Sòria, Toledo, Mallorca, Andorra i Bañuelos. També es detalla el cost mínim d'adquisició d'una d'aquelles impremtes. El conjunt dels seus components pujava 218,80 pessetes (del 1935) i el cost dels materials auxiliars (linóleum, tinta, paper, cobertes...) era de 62,85 pessetes; és a dir, donava un total

de 281,65 pessetes, que es podien pagar a terminis. Recordarem que dèiem que el diari costava 10 cèntims de pesseta.

En aquesta mateixa revista "Colaboración" (núm. 2) es cita que "durante los días del Congreso, la Exposición ha estado visitadísima. Había aportaciones de las Escuelas de... Caminomorisco..." Entre d'altres, esmenta aquest poble de la comarca de Las Hurdes, enclavada al nord de la província de Càceres, tocant a Salamanca. Hi ha una casualitat que vull remarcar. El segon congrés de la Técnica Freinet es faria a Osca al juliol de 1935. D'allí era l'artista plàstic Ramón Acín, que també va participar en aquell congrés; a la revista "Colaboración" (núm. 6, agost de 1935) hi va publicar el text: "Un Congreso y unos congresistas" de Ramon Acín. Aquest fou qui, gràcies a un premi de la loteria, va produir el famós documental "Las Hurdes, tierra sin pan" (1932) de Luis Buñuel, que no es va poder veure a Espanya fins després de la mort de Franco. És un retrat terriblement colpidor d'una realitat humana marcada per la més extrema pobresa i endarreriment històric. Ara el podeu trobar al Google.

Ramon Acín, com molts d'altres (el nostre mestre mont-roigenc), va ser assassinat per les forces rebels el 6 d'agost de 1936; s'havia amagat a casa i va sortir quan va escoltar com maltractaven la seva dona: per cert, aquesta, també seria assassinada disset dies després.

ANTONI BENAIGES NOGUÉS: UN MESTRE MONT-ROENC ASSASINAT EL 1936 (3)

MARTÍ ROM

Antoni Benaiges Nogués havia arribat a fer de mestre en aquell poble de la província de Burgos, Bañuelos de Bureba. Només començar el curs acadèmic 1934-1935, ja havia comprat una d'aquelles impremtes que tant preuaven els seguidors de la Tècnica Freinet. El primer número de la revista “Gestos” havia sortit el gener de 1935; el segon seria l'abril de 1935.

La República havia donat un gir a la dreta. El període 1934-1935 serà anomenat com “Bienni Negre”; les dretes espanyoles havien guanyat les eleccions. Es una etapa de gran agitació social. L'octubre de 1934 es va produir una vaga general a Astúries que tindria repercussions a Catalunya i al País Basc. Es declara l'estat de guerra, enviant el govern a Astúries tropes del Marroc sota el comandament del general Franco. Mentre el President Companys va proclamar a Barcelona la “República Catalana dins de la Federació Espanyola”. Seran els anomenats “Fets d'Octubre” que portaran a la suspensió de la Generalitat i l'Estatut de Catalunya.

Malgrat tot això, des de Bañuelos aquests fets polítics deurien quedar molt lluny. Aquell segon número de la revista “Gestos” és el primer que hem pogut consultar; dèiem que del primer sols ens havia arribat la tapa. Per entendre el que realment significava l'ús d'aquella nova tècnica pedagògica, l'ús d'una impremta per publicar els treballs escolars, haurem d'anar al número 4 de la revista “Colaboración” (juny de 1935) on hi trobarem el primer text escrit pel propi Antoni Benaiges. A “La imprenta en la escuela” hi comenta amb detall tot el que allò suposava. Gairebé comença amb el que sembla una provocació: “...La imprenta en la escuela es una ventura. Libera al niño de su peor enemigo: el maestro...”; i quan ha de descriure què entén per educar, diu: “algo complejo. De momento sabemos que no es enseñar ni es conducir... Respetar al niño no es mostrarse pasivo con él, dejarle hacer... El niño tiene valores propios. Pero

son en germe... son valores en posibilidad. Hay que... estimularlos... Respeto y estimulo. En esto descansa la técnica de Freinet...”

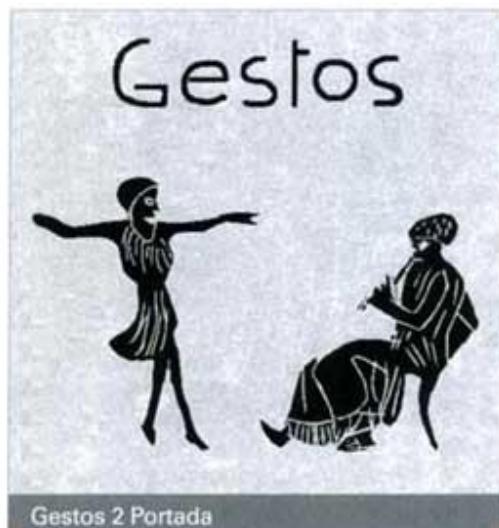
Amb la impremta que els hi arribarà “haremos un periódico... será de cosas nuestras. Cosas de niños y para niños...”. Després: “Hoy nos ha llegado la imprenta... haremos algunas pruebas... le llamaremos “Gestos”. Gesto es carácter. Expresión libre...” I comença la meravellosa aventura:

“Honorato. Coge un componedor. Honorato ha compuesto su nombre ¡Qué bonito! Teófila, Felisa, Ramona, Félix... también quieren componer su nombre... A los dos días queda compuesto el primer trabajo. “Briviesca”... Honorato calca un dibujo en el cristal. Lo pasa al linóleo. Saco las gubias (també dit enformador, es una eina de tall) y comienzo yo a trabajar el cliché... Honorato me dice que él sabe hacer eso. Y lo hace... Preparo la página y... ¡la imprimo! Emoción. Pero sale mal... Hasta que no se ha terminado no hemos salido de la escuela. Era ya de noche. Ningún niño ha querido marcharse antes...”

Un cop ha passat el primer dia, Antoni Benaiges treu conclusions: “Observo que hay dos grandes grupos de niños... Los que conocen la mecánica del lenguaje y los propiamente analfabetos. De momento excluyo a estos de la imprenta... Que la

nueva tècnica se extienda a todos los niños lo considero atrevido, demasiado feliz. Sin embargo, la idea me seduce y entreveo que es posible..." Té clar que els treballs seran sobre les coses dels nens o sobre la vida del poble. El procés serà: "Se copia el trabajo... en la pizarra y los niños, a su vez, lo copian en una cuartilla... La cuestión es que los niños comparen el escrito con su pensamiento y su habla. Y vean por si mismos lo que está mal expresado... Leido el escrito y visto en su conjunto, pasamos a corregir pensamiento por pensamiento y, dentro de cada pensamiento, palabra por palabra. A medida que corregimos el trabajo, los niños van escribiéndolo de nuevo... Si una vez agotados los recursos no aparece la expresión

que buscamos, se la doy yo... Las palabras, al fin y al cabo, no son más que vehículos de las ideas. Tal como nos las dan hechas las utilizamos... dar palabras es ilustrar, dar ideas es entorpecer... El trabajo está corregido, dispuesto para la imprenta. Dos niños, uno de ellos casi siempre el autor, lo componen... y hecho el cliché se imprime... Los primeros momentos de la impresión despiertan siempre el júbilo..."

El número 2 de "Gestos" té vint-i-quatre pàgines, amb unes tapes de paper vermell; també estan en aquest color alguns dels dibuixos. Els textos ocupen una pàgina i pràcticament a cada pàgina hi ha un dibuix. Aquesta revista aniria sortint cada tres mesos. Continuava explicant Benaiges sobre la periodicitat: "sin hacer de ello rigidez que nos oblige. El periódico no es un fin. Es un resultado..." Em sorprèn quan

explica que els nens utilitzen "papel sin rayar. No usamos otro... ¿Qué con papel sin rayar el niño escribe torcido? Mejor. Un motivo más para mejorarse yendo derecho..." Aquesta intencionalitat em porta a aquella frase del poeta (Premi Nobel) Juan Ramón Jiménez: "Si te dan papel pautado, escribe por el otro lado," tot un símbol de la llibertat d'expressió.

18

GESTOS

EL TERMÓMETRO

por

SOLEDAD PALACIOS

(Dibujo y cliché de E. Palacios)

En la Escuela tenemos un termómetro. Con el termómetro sabemos el frío o calor que hace. Todos los días miramos la temperatura dos veces. Luego lo anotamos con lápiz de color en una hoja de papel cuadriculado. L'enamis un cuadrado. Por la mañana azul y por la tarde rojo. Al final de cada mes hacemos un problema.

Gestos 2 Termòmetre

Fem un resum dels continguts d'aquest número 2. Hi ha una "Página Baby," que deuria correspondre als més petits, on s'hi reproduixen frases curtes de diversos nens, per exemple: "Mi padre me ha traído en el burro a la escuela" (Paula). Després un conjunt de narracions curtes, alguna sense firma (deu ser un text col·lectiu): "...Las alforjas sirven para traer de Briviesca las cosas que nos hacen falta. También sirven para llevar la comida a los labradores..." I la majoria amb la firma d'algun nen o nena: "El horno sirve para todos los del pueblo. Cada semana un vecino cuida de él... Algunas veces vamos al horno y ponemos patatas a asar. Y cuando terminan de cocer nos llevamos la lumbre para los braseros" (Soledad Palacios). "En este pueblo hay dos tabernas. La una es también estanco... Por la mañana los hombres van a beber aguardiente. Algú-

"nos se están allí casi todo el día..." (Emerenciana Palacios). "Ya tenemos médico en Bañuelos... Es joven. Y dicen que es muy cariñoso al parecer. No es como otros que venían a visitar y ponían un genio que daba asco... Antes cuando uno se ponía enfermo... había que ir por el médico a Quintana (debe ser Quintanoloranco, a unos seis kilómetros de Bañuelos por, aleshores, una pista de terra). Al llegar éste, el enfermo ya podía estar muriéndose..." (Severina García). "En carnaval nos reímos mucho. Las mozas se pintan la cara y los labios con colorete. Y algunos niños también... La Justa se vistió de hombre y Tomás de mujer... Fortunato tocó la guitarra y bailaron." (Concepción López). "Un domingo por la tarde me empezaron a doler los sábados. Al otro día ya no me podía calzar..." (Anita Ortiz).

He escollit algunes de les narracions. No-

més amb aquests textos curts dels nens (i sobretot si féssim una ànalisi de totes les revistes publicades) ja ens podem fer una idea de com era la vida a Bañuelos. Sabem que tot venia de Briviesca, un poble important (3.780 habitants el 1930), capital de la comarca de la Bureba, que estava a uns vuit quilòmetres. Que a Bañuelos hi havia un forn communal, dues tabernes i, des de feia poc un metge. Que durant el carnestoltes tot era gresca, fins i tot alguns es vestien del sexe contrari. I que en aquella Espanya la misèria i el fred intens duien els penellons als peus dels xiquets.

Una de les narracions ("Gitanos" de Bernarda Ortiz, amb dibuix d'Emerenciana Palacios) fins i tot va arribar a ser reproduïda a la revista dels Freinet a Espanya, "Colaboración" (núm. 3, maig de 1935): "Han venido cuatro gitanos a Bañuelos... Levan seis burros. Las mujeres van por las casas vendiendo cestas, ligas, botones... Nos piden cebada para los burros y legumbres, patatas y pan para ellos. También querían café.

Casi todos los años vienen esos mismos gitanos... Son muy poco de fiar. Si uno se descuida le cogen una gallina..."

Una altra de les narracions ("Nueva vida" de César Ojeda) ens dóna informació sobre el propi Antoni Beniges: "Soy un niño de Briviesca y he venido a Bañuelos para estarme con el maestro. Haré la comida y la limpieza. También estaré en la Escuela con los otros niños. Hasta ahora lo pasamos muy bien. Creo que estaré bastante tiempo. El día que subimos la cama y las demás cosas pasamos algunos apuros. El camino estaba malísimo. El carro era de muelles y a menu-

Gestos 3 Dibuixos

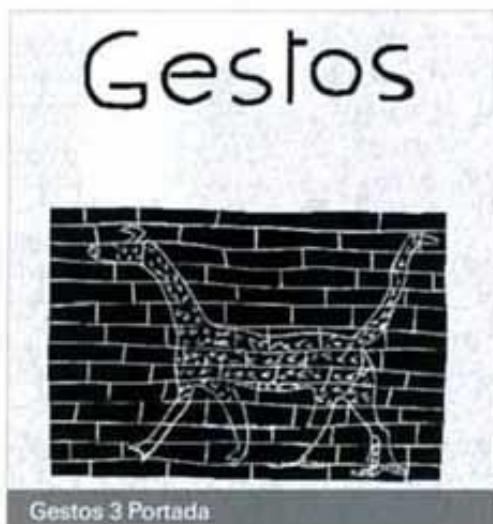
do se tambaleaba. El maestro y yo creíamos a cada momento que iba a volcar. Muebles, ropa, vajilla, comestibles... todo lo veíamos entre el fango. Pero no pasó nada. Los sábados vamos a Briviesca y volvemos los lunes." Sabem que vivien en una habitació al costat mateix de la sala que servia d'escola.

També s'hi reproduceix la lletra d'una cançó popular ("Montañesas"): "... Ayer te vi que subías / por la alameda primera / luciendo la saya blanca / y el pañuelo de seda. / Dime dónde vas morena, / dime dónde vas salada, / dime dónde vas morena / a las tres de la mañana. / Voy a la fuente del caño / a beber un vaso de agua, / que me han dicho que es muy bueno / beberlo por la mañana.." Aquesta és una cançó popular de Cantabria, coneguda com "La fuente del cacho," que resulta que des de fa uns anys és l'himne oficials del Racing de Santander. Però a finals del 1934 va ser adaptada pels empresonats d'octubre de 1934, a la coneguda com a "Revolució d'Astúries" o els "Fets d'Octubre".

En una pàgina hi ha un resum de la me-

teorologia de Bañuelos, s'hi esmenten les temperatures mitjanes i extremes; la mínima del febrer és de -12°. Per una altra de les narracions curtes sabem que: "En la escuela tenemos un termómetro... Todos los días miramos la temperatura dos veces. Luego lo anotamos con lápiz de color en una hoja de papel cuadriculado..." (Soledad Palacios). Hi trobem també les dades de l'assistència a classe; al desembre i gener hi havia 30 nens dels quals sols van anar a classe respectivament 25 i 26; al febrer hi consten 27 nens i n'hi van anar 17, devia ser pel fred.

Finalment s'hi reproduueix el text "Siem-

bras en líneas pareadas" del llibre "*Por los trigales de España*" d'Agustí Nogués (Sardà). Recordarem que era germà de la seva mare. Com havíem comentat en el text anterior, aquest mont-rogenc havia arribat a ser inspector de primera ensenyança. Va publicar diversos llibres: "*Agricultura: primer grado*" (Biblioteca escolar Calleja, 1918), "*El campo escolar agrícola: su finalidad, organización y práctica de demostraciones y experiencias*" (dos volums, Ediciones Magisterio Español, 1917), "*La enseñanza agrícola en la escuela primaria: instrucciones para la organización y práctica de demostraciones y experiencias agrícolas*" (Sucesores de Hernando, 1918), "*Por los trigales de España*" (Editorial Hernando, 1925), i "*Los problemas de la producción agrícola española: cultivos, rendimiento, riqueza, comercio exterior*" (Patronato Hispano-Argentino de Cultura, Buenos Aires, 1943). Per més detalls sobre Agustí Sardà Nogués podeu consultar el "Ressò mont-rogenc" núm. 88 (4t trimestre 2003), pàg. 33.

És sorprenent la quantitat de mont-rogenercs (o fills de mont-rogenercs) que en el passat proper (segles XIX i XX) han tingut una certa transcendència política o cultural i que el silenci i l'oblit els han dut a ser desconeguts pels que ens ha tocat viure a finals del segle XX. Sembla com si tants anys de franquisme haguessin aconseguit estendre una gruixuda capa de formigó enterrant un passat.

Tornant a aquella revista "*Gestos*" que feien a l'escola de Bañuelos cada tres mesos, trobem el següent número (el 3), el juliol de 1935. També ens permet entendre quina era la vida quotidiana en aquell poble: "*Por aquí hay mucho yeso. Para hacer yeso primero sacan la piedra... Cuando en la casa hay pocos hombres, buscan otros que les ayuden. Con piedras y yeso están hechas las casas de estos pueblos*" (Anita Ortiz), "*Los zuecos son unos zapatos de madera que se ponen sobre los otros zapatos... Los zuecos son muy buenos para el barro... Cuando llueve o nieva los niños venimos a la Escuela en zuecos...*" (Fermina Sáez), "*Hemos pasado el sarampión unos sesenta. Casi todo el pueblo. Hacia 22 años que no lo había. Algunos mozos han estado muy mal... La Escuela ha estado cerrada todo el mes de mayo.*" (Felisa Viadas), "*El domingo el médico retrató a la Escuela. Después nos retrató a los niños. El maestro dijo al médico que hiciera una fotografía del más viejo del pueblo y un mozo dijo que se había muerto. Todos nos echamos a reir*" (Florentina a "Pagina Baby"), "*El domingo cuando fui a la Escuela estaban tocando el gramófono y estuvieron bailando... Luego ya no tocaron más y fueron a llamar a mi abuelo Celestino para que tocase el acordeón.*" (Natividad a "Pagina Baby"). Aquest gramòfon també l'havia comprat el nostre mestre.

En aquest número també hi ha una pàgina dedicada a Cervantes "*En el 319º aniversario de su muerte*" i esmenta el 23 d'abril com la "Fiesta del libro". I una altra pàgina està dedicada a Lope de Vega "en el tercer centenario de su muerte". Sorprendentment hi trobem un apartat dedicat a "*Refranes catalanes*": "*A l'abril, cada gota en val mil / Pel maig, cada dia un raig / Pel juny, la falç al puny; / Amb palla i temps maduren les nespres;*" i "*Qui no té pa, moltes se'n pensa*".

Però no tot eren flors i violes, per una de les narracions ("*La visita*" de Concepción

López) ens assabentem que hi deuria haver alguna denúncia sobre la forma en què Antoni Benaiges desenvolupava la seva feina. Ja era prou perillós que s'ensenyés a llegir i escriure als nens i nenes com perquè, a més, aprenguessin a pensar per si mateixos. Més que una visita era una inspecció: “*El otro dia vinieron el inspector Sr. Llarena y tres maestros a hacernos una visita. También vinieron el alcalde, un concejal y el cura. El inspector nos mandó que enseñásemos los cuadernos... Después habló con algunos niños y nos hizo leer. Dijo que Severina leía muy mal. Antonio no quiso leer. Los niños pequeños hicieron cuentas y leyeron en su cuaderno. Después el maestro tocó el gramófono y salimos.*” Quatre mestres desconeguts més les autoritats locals i el capellà eren moltes persones per tants pocs nens; no m'estranya que aquell nen, Antonio (García?), no volgués llegir.

A l'anar lligada la tècnica escolar (Freinet) als corrents més avançats del pensament, a la modernitat, als mestres d'esquerra d'aleshores els trobem que, determinats fets polítics, impregnaven d'alguna manera la labor a l'escola. En aquest mateix número de “Gestos” hi ha un text (“*Trabajo en colaboración*”) que introduceix el propi mestre: “*Ante tu desgracia y lejos, muy lejos, uno de otro, te recuerdo con más simpatía que*

nunca, Eduardo.” Continua: “*Eduardo Alemany es un niño de Villanueva y la Geltrú. Va a la escuela donde antes estaba nuestro maestro. Los niños de aquella Escuela nos escribieron una carta y nos decían que en la revolución de octubre (els “Fets d'octubre”) habían matado al padre de ese niño... Ahora Eduardo estará muy triste... Escribimos esto para que Eduardo vea que también sentimos la muerte de su padre*”

També s'hi reproduueix el text “*Mensaje de los niños de Gales*”: “*Desde nuestros campos de recreo... felicitamos a los niños y niñas de todo el mundo... La primavera ha venido una vez más... Nosotros los niños también somos la primavera... ¿No os parece que en este día de buenos deseos y felicidades unamos todos nuestras manos en una cadena viviente de camaradería que rodee a toda la tierra?... La ciencia nos ha hecho vecinos: que la buena voluntad nos conserve amigos.*” I a continuació la resposta dels nens de Bañuelos: “*Sabemos que habéis dicho todo esto por radio. A nosotros también nos gustaría hablaros por radio, pero no tenemos. Y muchos no la hemos visto nunca... Con el pensamiento nos unimos a la cadena viviente de que habláis. Que el 18 de mayo de cada año sea el día infantil de la paz del mundo... Que sea siempre primavera...*”

ANTONI BENAIGES NOGUÉS: UN MESTRE MONT-ROENC ASSASINAT EL 1936 (4)

MARTÍ ROM

Havíem deixat Antoni Benaiges Nogués fent de mestre a Bañuelos de Bureba, un poblet de la província de Burgos, al final del seu primer curs (1934-1935). En aquella escola del poble s'havia editat el tercer número de la revista “*Gestos*”, era el juliol de 1935. Ja havíem comentat gran part dels continguts d'aquest número. També s'hi esmenta una carta dels nens de l'escola de Plana Rodona (Olèrdola, a tocar de Vilafranca del Penedès). Aquests nens plantegen una (possible?) excursió a Bañuelos que els hi permet, suposo aprendre geografia: “se sube al tren en Villafranca del Panadés. Se pasa por muchas poblaciones pero las más importantes que se encuentran son Reus y Zaragoza. Aquí se debe cambiar de tren porque la Compañía ya no es la M.Z.A. sino que a partir de Zaragoza es la del Norte. Luego viene Logroño, Miranda y Briviesca...”. En la carta de resposta els nens de Bañuelos diuen “os habéis dejado una cosa: en Miranda hay que cambiar de tren. Se deja el de Bilbao y se coge el de Madrid...”. Aquest deuria ser el recorregut del propi Antoni Benaiges, quan retornava de les vacances a Mont-roig, però agafant el tren a Reus.

Gairebé al final d'aquesta revista es detalla les escoles on s'envia “*Gestos*”: a vint-i-tres escoles d'Espanya, i també a tres de l'estranger (Andorra, Cuba i a Cardiff / Gales). Deu de les escoles eren de Catalunya i dues de la mateixa província de Burgos. També s'enviava a vuit persones: Dolors Nogués (*Sardà*), a Àvila, aquella mestre germana de la mare del mestre; a Agusti Nogués (*Sardà*), a Madrid, inspector de primera ensenyança i també germà de la mare del mestre; Mercè Sardà (*Uribarri*), filla d'Agusti

Sardà i Llaberia i cosina de la mare del mestre; a José Otañón (*Valiente*), a Madrid, casat amb Sara Sardà Uribarri i professor de la “Institución Libre de Enseñanza”; a Esther

Bañuelos 2011

ESTHER BARCALÓ

Antich (*Sariol*) aleshores de l'Ajuntament de Barcelona i més tard, durant la guerra, ocupà càrrecs importants a ensenyament; Herminio Almendros (*Ibáñez*), a Barcelona, del Grup Batec de Lleida, aquells primers freinetistes,

Bañuelos 2011. L'edifici de l'esquerra és l'escola. Per damunt hi sobreix l'església

ESTHER BARCALÓ

i pare del molt famós cineasta Néstor Almendros; i a Niceto Alcalà Zamora, al “Palacio Nacional de Madrid”, aleshores president de la República.

Aquest tercer número de “*Gestos*” acaba amb un article del propi Antoni Benaiges

"Tribuna (Al terminar el curso)": "Un curso -el primero- trabajando con la imprenta. Titubeos, inseguridad, al principio. Pero fe e ilusiones. Al terminar el curso ya no titubeamos: caminamos con seguridad... Respetar:

RECREO

(Inicial de GESTOS)

"Recreo" núm. 1

que el niño se exprese libremente. Provocar: hacer que exprese lo que, siendo suyo en potencia, se resiste a salir... Y vacaciones. ¿Vacaciones? Otro mito. Los maestros no tenemos vacaciones. Así como suena. Donde va el maestro va la Escuela. Este verano otro Congreso. En Huesca..." Aquest fou el "II Congreso de la imprenta en la escuela", els 20 i 21 de juliol de 1935. Després va anar a Mont-roig. Aquell estiu del 1935 seria el darrer cop que estaria al nostre poble.

També del juliol d'aquest any és el número 5 de la revista dels seguidors del mètode pedagògic de Freinet a Espanya, "Colaboración". Hi podem trobar una llista d'accionistes de la "Cooperativa Española de la Técnica Freinet". Són cinquanta-u: vint-i-quatre de Barcelona, disset de Lleida, tres de Madrid i un de Tarragona, Girona, Palma de Mallorca, València, Huesca, Pontevedra i Burgos; aquest darrer és el nostre mestre, el trobem en el número trenta-u de la relació. El vint-i-setè és Patricio Redondo, aquell company seu amb qui estaria tan lligat.

En el número 6 de "Colaboración" (agost de 1935), s'informa del Congrés de Huesca. S'aconsegueix donar cobertura legal a la Cooperativa i es crea un consell d'administració amb cinc persones, una d'elles és Patricio

Redondo. També s'esmenta que a aquest, no hi ha pogut assistir Patricio Redondo i que ha enviat un text des de la "Cárcel celular de Barcelona" ("Evolución pedagógica de Nuestra Técnica"). Estàvem en el "Bienni Negre" (1934-1935) en què a la República hi havia un govern de dretes.

En aquell "Butlletí del Comitè de Defensa Local" de Vilanova i la Geltrú, núm. 125 (24 de novembre de 1936), Patricio Redondo escriu (amb el sobrenom de Paco Itir) que el 25 de juliol de 1935 havia rebut un paquet d'Antoni Benaiges "a las tres de la tarde por la puerta de mi celda de la 5ª galería de la Cárcel Modelo de Barcelona entraba un sobre abultado escrito con magnífica letra Script, que contenía una carta, una bella y preciosa carta, que yo leí y he leído y releído muchas veces, y hasta he recitado como una oración, en la que me decía: Ha pasado un año sin verte; no volveré a Bañuelos sin haberle visitado, porque no puedo hacerme a la idea de que haya que pasar otro año, otro año entero, sin que podamos vernos, hablarnos y abrazarnos...."

Així doncs, Antoni Benaiges deuria visitar-lo a la presó abans de retornar a Bañuelos per començar el nou curs 1935-1936.

En el llibre "Vilanova i La Geltrú: 1936-1939. Guerra Civil, revolució i ordre social" (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994), de F.X. Puig Rovira, a la pàg. 91, s'hi diu sobre Patricio Redondo: "Era una persona molt activa, promotora no solament de les tendències pedagògiques més innovadores, sinó també de l'escola al servei de la revolució i del canvi social..." I en una nota a peu de pàgina s'hi afegeix: "Partidari del comunisme llibertari, el 1935 havia estat detingut i jutjat per propaganda extremista... Estava convençut i predicava que guanyar la batalla de la cultura era tan important com guanyar la guerra al front. Vestia de forma vistosa i original; a l'hivern portava una capa típica de les terres castellanes..."

Aquest Patricio Redondo Moreno ("Paco Itir") havia nascut el 1886 a El Cubillo (Guadalajara). Entre finals dels anys vint i inicis dels trenta havia estat mestre a Puigverd (Lleida); era un dels promotores del Grup Batet. A continuació, el 1934 fou director de l'Escola Graduada de Nens (a l'Ateneu) de Vilanova i La Geltrú. Fou assessor en el ministeri de Federica Montseny (novembre de 1936 – maig de 1937) i en el curs 1938-1939

va passar a ocupar un altre càrrec a Barcelona. Es va exiliar, primer a França i després a Mèxic (1940); on morí a San Andrés de Tuxla el 1967. Com veurem més endavant, Patricio Redondo serà l'origen de la connexió mexicana dels freinetistes, i de la recerca que des d'allà es va fer sobre la figura d'Antoni Benaiges. Aquest va publicar un text ("Leer") a la revista "Colaboración" (núm. 7, octubre de 1935): "Entre otras cosas que aprendí allá en Villanueva y la Geltrú... al lado de Patricio Redondo... aprendí a leer. Hay que leer de tal manera, me decía Redondo, que si por un momento los que escuchan cierran los ojos, reciban la sensación de que el lector está conversando... ¿Cómo se logra que el niño haga del leer un arte? Pues que lea lo que a él se le antoje... páginas vivas... ¿Qué... debe leer el maestro? Libros bellos y bellamente escritos... Aventura. Mitología. Novela. Poema. No importa que los niños no entiendan...."

Antoni Benaiges el setembre de 1935 devia tornar a Bañuelos per iniciar, el que seria, el seu darrer curs acadèmic, el seu darrer any de vida. Des d'allà, el 30 d'octubre, envia una carta manuscrita al seu cosí germà Francesc Nogués Nogués (coneugut com "Cisquet Vermell"); aquest era fill de Francesc Nogués Sardà i vivia a l'actual carrer Riba i Mestre núm. 7. Estàvem en aquell coneugut com "Bienni Negre", en què les forces d'esquerres havien estat arraconades dels òrgans de govern de la República. Calia una nova mobilització pel retorn dels ideals republicans. Escriu Benaiges: "quisiera que dijeses a leer la carta a los amigos... Al decir amigos ya supones a quienes me refiero. A aquellos de nuestra relación que son capaces de vibrar por algo generoso que les lleva a un afán hacia una humanidad más justa... ¡Cuidado! A un mito otro mito, nunca... Igual da un obcecado en la política que un pobre mirlo religioso... La política en uso y la religión se nutren del mito. Las dos acaparan las voluntades enroscando al hombre con promesas... La renovación... ha de venir partiendo de cada uno de nosotros, no de la colectividad... Los hambrrientos aumentan y las cárceles se lle-

nan y los fusiles funcionan... El desbarajuste social y la vileza de los que oprimen son tan grandes que ya vuelve a cabalgar otro terrorífico jinete del Apocalipsis: la guerra... Mi tarea es la escuela. Vuestra tarea es más ruda: doblar el espíritu y arrancar el jugo de la tierra. Pero también esa tarea puede ser grata,

"La trilladora" de "Gestos" núm. 4

si se deja de ser esclava. A cambio de sudor tenéis sol, aire y luz... Vuestra tarea tendrá entonces una dignidad que ahora es pisotea-

Este dibujo quiere decir la granja de Villalbín el día que fuimos de excursión.

De "Recreo" núm. 1

da. No seréis gleba. La jornada será intensa, porque intensas deben ser las jornadas en todas las tareas. Pero no será amarga... Arar y pensar... Vuestra tarea es la labranza. Mi tarea es la Escuela. La tarea de todos es hacernos hombres... No nos dejaron ser niños. Querían que ya fuésemos hombres para dejar de ser carga. Y nos quisieran ahora ni-

ños para que no siguiéramos por el camino de hombres. Paradoja. Mi tarea, la tarea de maestro, se hace carne viva en esa paradoja... Esto es la Escuela: ambiente y ocio. Libertad y espíritu... Y yo que concibo esta Escuela, que la sueño, hago por darle contenido en la realidad de todos los momentos, entregándome a ella... imponiéndola si es preciso al medio que me circunda, medio hostil... Ya sabéis que tenemos una imprenta en la Escuela... Se acabó... en nuestras Escuelas lo de "la letra con sangre entra"... El niño viene a nuestras Escuelas, no para hacerse "niño decente y sabihondo," dos cosas que no le interesan, sino para dar efectividad a una necesidad que le hierve: expresar. Expresar lo que siente, lo que ve, lo que ocurre, lo que sueña... En su casa, en la calle, en el campo... Pero para expresar y hacerse oír por todos, necesita un medio: saber escribir... Naturalmente: el niño escribe y luego lee lo que ha escrito. Y aprende a leer. Lee lo suyo y leerá lo de los otros niños..."

El gener de 1936 es publica el número 4 de la revista "Gestos." Com en d'altres números, els seus textos ens permeten saber coses de Bañuelos: "El más viejo del pueblo es el señor Hilario y la más vieja la señora Cruces. El uno tiene 79 años y la otra 82. Son marido y mujer. Andan muy malos, pero todavía trabajan. Viven con su hijo Vicente. La tía Juliana también es hija suya. Y tienen otro que se llama Benito y no está en el pueblo. Es maestro... La señora Cruces no sé cómo puede trabajar. Se lo tiene que hacer todo ella y no ve casi nada. Cuando va a arrancar patatas le arregla la casa mi tía Juliana" (Soledad Palacios). "En este pueblo la trilla hay que hacerla con los machos. Y así es como se tarda tanto en acabar. Hay una trilladora, pero nada más es del americano..." (Emereciana Palacios). "Ayer no vine a la Escuela porque estuvimos haciendo la colada. La colada da mucho trabajo. Primero se ponen las calderas con agua a calentar... En el agua se ha puesto ceniza para que la ropa blanquee más... Al día siguiente se lava en el río y se tiende. Cuando está seca se lleva a casa en el burro..." (Lucia Carranza). "Nosotros somos siete hermanos... Yo soy el mayor. A la Escuela ahora venimos cuatro... He faltado siete meses... Iba muchos días al campo y el maestro me dijo que quería hablar con mi padre. Mi padre no le hizo caso... Ahora es-

toy otra vez y no falto ni un día..." (Severino Diez).

Hi ha un text de Benaiges ("Cossio ha muer-to") sobre la mort de Manuel Bartolomé Cossio (1 de setembre de 1935), un dels grans homes de la Institució Libre de Enseñanza. El mateix text havia sortit publicat a "Colaboración" (núm. 7, octubre de 1935): "Serenidad ante el dolor... Se fue Giner de los Ríos, se nos va Cossio. Descansen en paz los muertos. Pero las llamadas creadoras de estos hombres fecundos, verdaderos principes del espíritu, no se extinguieren... Los primores del alma de Cossio eran para los niños..." L'estimació per les figures de Giner i Cossio li venia del germà de la seva àvia, Agustí Sardà i Llaberia, també prohom de la Institució Libre de Enseñanza i amic d'aquells dos. Per exemple, el 1886 vam fer junts un viatge per França, Bèlgica i Anglaterra per estudiar l'organització de l'ensenyament en aquests països.

En aquella revista "Gestos" (núm. 4), també es cita que n'havien rebut, fruit de l' intercanvi, d'altres de quinze escoles. I que José Ontañón (Valiente), casat amb Sara Sardà Uribarri (filla d'Agustí Sardà Llaberia), els hi havia enviat dos llibres, "Platero y yo" (1917) de Juan Ramón Jiménez i "El Conde Lucanor" escrit el segle XIV per l'infant Don Juan Manuel. Sobre l' intercanvi de revistes entre escoles, Antoni Benaiges havia publicat el text "Intercambio de impresos" a "Colaboración" (núm. 9, desembre de 1935). Defensava el lliure intercanvi entre les escoles, sense cap reglament i aprofita per desenvolupar les seves idees sobre l'educació: "¿Es que en educación el contraste no es valor apreciable?... ¿Por qué hemos de tender a poner ante el niño imágenes que no le provocan intensamente? Lo monótono, lo conocido, lo de cada día no atrae al niño... Por eso abre tanto los ojos ante la leyenda y la honda aventura... Intercambio libre, pero dentro del área estricta de la técnica Freinet... El periodiquito niño y cursi... que nos llega de ciertas escuelas y que ponemos en manos de los niños, hace tanto o más daño que el T.B.O...."

En aquell gener de 1936, a més de publicar "Gestos" (núm. 4), en sortiria una altra, "Recreo" (núm. 1). Ho explica el nostre mestre a "Colaboración" (núm. 10, gener de 1936), a "Una imprenta maternal": "Desde principio

de curso que tenemos la imprenta maternal. Estamos contentos, alborozados... Páginas de Recreo, que es re-creo, que es crear de nuevo... Saco los paquetes de letras... Tan pronto como se van los niños me pongo a colocar la caja. ¿Dónde colocarla?... En la mesilla de la otra imprenta no cabe. Tengo otra mesilla. Pero la necesito para el gramófono. Pienso en una antigua mesa que hay en el cuarto... Le quito unas tablas, corto un poco las patas... Solo falta pintarla... Aun no he comido pero me pongo a distribuir letras: no puedo contenerme. Cuando vuelven los niños todo está en su sitio. Ya no tengo tiempo de comer... Todos se amontonan ante la caja... Tocan las letras... Esos niños, olvidados del mundo, en un medio rudimentario y eternamente moribundo... (con) ayunos, a veces, hasta de pan, se entregan más totalmente al momento... Salió la primera página de Recreo. El perro, de Natividad. Una niña de ocho años un poquillo tímida hasta que dispara. Ella y José compusieron el trabajo sin decirles yo nada... José es un niño de esos que con

cara fea llaman los hombres preguntón. Una joya. Hice lo siguiente: al mismo tiempo que ellos, componían dos niñas mayores en la otra imprenta. Fue suficiente... Este resorte de juntar unos niños y otros de diferente edad y condiciones para que colaboren y aprendan por sí mismos, tiene un alto valor en la escuela... Por eso la escuela llamada mixta, hoy la escuela de aldea, pavor de los maestros, sea a mi concepto la escuela ideal... Esos pequeños que no saben aún escribir recurren a otros medios de expresión: dibujan... cuentan sus cosas a otro niño para que lo escriba. Cuando yo veía a Eúbulo, a Buly como le llaman todos, contando su cuento a la oreja de Natividad, sentía una alegría inmensa. Luego se me acerca con el cuento... me dice: Tome para la imprenta. Y eso Buly, un niño que ingresó en abril del pasado curso y que no despegó los labios ni me miró con los ojos alzados en tres meses. Un niño que me parecía difícil y que ahora resulta todo un

carácter... Unos días después llegó el verdadero día para Buly... Toma vas a componer tu cuento. Natividad te ayudará... ¡Esta no es la p! Trae la m... ¿No es esto grande? ¿Un niño a quien yo no he enseñado ni una letra...?... Hay que escoger... procurando publicar algo de todos en cada número. La corrección es también colectiva, como con los mayores... Los unos ayudan a los otros... Un detalle que juzgo importante: los escritos que han de componer los pequeños, una vez corregidos

(Asseguts a terra a la primera fila): Maria Nogués Vidiella, Antoni Benaiges Nogués, Juliana Nogués Vidiella, Joaquim Boronat, 3 nens, Jaume Benaiges Nogués i dos nens.

(A l'última fila): dona de blanc, dona de negre (de la farmàcia), Pascual Barral Martí (carter) i la seva muller, dona de blanc, Maria Vidiella, el seu marit Manuel Nogués Sardà (de "cal Vermell") i una dona.

dos, los escribo yo en una cuartilla con letra grande y clara como la de molde. Palabras muy separadas y bien marcados los signos de puntuación..."

Aquesta és una revista ("Recreo") d'un nombre de pàgines semblant a la que feien els grans; però amb textos curts i lletres grans, prou grans. Alguns exemples: "Felisa no ha sido hospiciiana. Lleva las uñas muy cortas y es muy guapa. Viene a la Escuela con un reloj de pulsera que no anda" (Antonio). "Un dia antes de la Fiesta vinieron los músicos y tocaron por la calle. El dia de la Fiesta vinieron los dulceros. Yo me compré un reloj de pulsera, un martillo y un puro" (Vicente). "Ayer por la mañana al salir de la Escuela fui a casa y con una aguja del gramófono que llevaba pinché a la burra y empezo a tirar coces. Por la tarde la saqué a apacentar y cuando ya había subido dio unos brincos y me tiró. El maestro luego me ha dicho que también las burras tienen memoria" (José).

ANTONI BENAIGES NOGUÉS: Un mestre mont-roigenc assassinat el 1936 (5)

MARTÍ ROM

Durant els darrers mesos del 1935, Antoni Benaiges va fer treballar als nens de l'escola de Bañuelos de Bureba, un tema especialment interessant i que s'editaria en una "publicació especial": "*El mar (Visión de unos niños que no lo han visto nunca)*" el gener de 1936. Va fer que aquells nens de l'Espanya interior que mai havien vist el mar, intentessin explicar les sensacions que els duia aquella paraula. En el text d'introducció, escrivia: "*Y la fantasía de unos niños que suben y bajan la loma, solo la loma, la ingrata loma, disparóse hacia la Lejanía para hundirse en la vastitud líquida, misteriosa, sublime... También ellos, los niños, saben del mar sin haberlo visto nunca.*"

Algunes frases d'aquells nens: "*El mar será muy ancho y muy grande. Pero sobre todo hondo... Por él pasan los barcos... En la orilla debe haber arena*" (Anita Ortiz), "*El mar es muy grande y para pasar a otro pueblo hay que pasar en barco...*" (José Cuesta), "*Mi hermano dice que lo ha visto en Pamplona cuando estaba en el servicio... Luego mi hermano le ha dicho al maestro que él no ha visto el mar, porque Pamplona no lo tiene*" (Soledad Palacios), "*Yo no he visto el mar. El maestro nos dice que iremos a bañarnos*" (Florentina Sáez), "*La gente se echará a nadar. En el mar pescaran la merluza y el bacalao, toda clase de pescados. Habrá mucha arena. El maestro nos ha dicho que nos va a llevar a verlo y que nos echaremos a nadar*" (Emerenciana Palacios). Com veiem, aquestes dues nenes comenten que el mestre els ha dit que els portarà a veure el mar. Antoni Benaiges havia previst endur-se alguns nens a Mont-roig, a la pobl del Reverter, en acabar el curs, al juliol. Però...

A inicis de 1936 les forces d'esquerres es van unir en el dit "*Front Popular*", guanyant les eleccions generals del 16 de febrer i deixant enrere aquells dos darrers anys de govern de dretes.

En aquella revista dels mestres que seguien el mètode Freinet, "*Colaboración*" (núm. 14, maig de 1936), Benaiges hi publica l'article "*Otra posibilidad*": "*Muchos compañeros conocen nuestro cuaderno especial *El mar...* Sur-*

gió el motivo... No recordamos como... Ah, ¿pero ninguno de vosotros ha visto el mar?... ¿Queréis escribir lo que sepáis del mar?... Y lo escriben. Escriben lo que saben y lo que no sa-

"Recreo" n. 2 ("El carbonero")

ben que saben. Despiértale, dice el proverbio árabe... ¿Porqué una niña diría... El mar está muy claro, porqué sino es tontada que quieran bañarse. Tan claro como tu luz, niña..."

"El retratista"

A "*Colaboración*" (núm. 12, març de 1936), sota el titol de "*Ecos de la imprenta*" hi ha un article de Benaiges on s'esmenta que en el "*Boletín de Educación*" de la província de Burgos (número 6, febrer de 1936) hi ha un text seu ("*La técnica de Freinet*"); diu "*el artículo ha producido excelente impresión. Prueba de ello son las cartas de maestros que me llegan interesándose por ver de cerca la Técnica...*" també comenta que un li escriu "*deseo visitar su escuela; charlar con usted y con sus niños... deseo, en fin, ver la imagen de lo que es una escuela sin odios y sin rencores...*"; acaba re-

marcant que ell es l'únic que utilitza la Tècnica Freinet a la província de Burgos. En un número anterior (núm. 7, octubre de 1935) es cita un mestre amic de les terres burgaleses (Moneo), que havia estat al congrés de Huesca. Aquest

"rare" (Vitora), "Preguntaba a los guardias que están en las esquinas" (Antonio), "Le buscarias por todos los sitios y miraría en las tabernas" (José), "Si no lo encontrase me montaría en el tren y me iría a casa. Mi madre iría a Burgos a buscarle" (Lucia)...

Fotografia dels alumnes i el mestre feta pel "retratista"

deu ser Alfredo Moneo citat a l'apartat "Problemas" de la revista "Gestos" (núm. 4, gener 1936) com a "Maestro nacional de Santamaría Rivarredonda, Burgos".

Al segon curs (1935-1936), serà important l'ús de la impremta a l'escola de Bañuelos. Vèiem en l'article anterior com naixia la revista "Recreo" (gener de 1936), per als més petits. A l'abril de 1936, es publicaran quatre revistes: "Gestos" núm. 5, "Recreo" núm. 2, i les dues especials: "El retratista" i "Sueños". A "Gestos" hi trobem els tipics textos que expliquen les coses que succeien en aquell poble: "El dia de matanza hay mucho que hacer... Estamos de matanza dos días. Van a casa los que son familia. En esos dos días se come mucho. Y nos divertimos mucho. Y no venimos a la Escuela", "Anoche Eladio y yo vinimos a la Escuela a estar con el maestro. A las nueve nos marchamos. Cuando pasábamos por el sestil (redil) me tiraron una piedra y me dieron en el hombro... No sé quién seria. Pero como comienzan a tirarme piedras, no vengo más días" (Severino Diez). Aquesta ens du a aventurar algun problema amb els nens més propers al mestre, com si algú volés amenaçar-los. També hi ha la secció "Problemas", que ja havia aparegut en el número anterior. El mestre plantejava un possible fet real: "Un niño va con su padre a Burgos. Yendo por la calle el niño se distrae y luego no encuentra a su padre. ¿Qué harías tú?"; i els nens contesten: "Me pondría a llorar".

Al final de la revista hi ha la relació de subscriptors; ja són quinze adults i set nens, total vint-i-dos. A "Gestos" núm. 3 eren vuit. Entre els que s'hi incorporen cal citar a: "Juan Nogués (Aragonés)", catedràtic, Barcelona, fill d'Agustí Nogués Sardà (germà de la mare del mestre). Joan Nogués Aragonés, nascut a Duesaigües, havia estat catedràtic de francès a Huesca (del 1927 al 1932) i a continuació de l' Institut - Escola de Barcelona (1932 a 1939). Al diari "ABC" edició de Sevilla (la zona franquista), del 31 de juliol de 1937,

se l'esmenta en el "Boletín del Estado" del dia 21, publicant l'ordre de separació definitiva del càrrec de catedràtic de l' Institut de Huesca. Sabem que amb l'entrada dels nacionals, Joan Nogués Aragonés, amb el seu pare, van marxar a l'Argentina. També tenim com a nous subscriptors als nens: "Jaime Roig Benages, Mont-roig (Tarragona)", un dels nostres informadors, i "Mercedes y Elisa Benages Freixas, Mont-roig (Tarragona)", aquesta última mare de l'altre informador d'aquest treball (Jaume Aragonés Benages). En el següent número de "Gestos" (el 6) també hi trobarem a "Maria Nogués (Vidiella)", maestra, Barcelona, cosina germana del mestre, filla de Manuel Nogués Sardà, de cal Vermell, i casada amb Juan Benímelí Navarro. Aquesta parella de mestres van estiuejar molts anys a la casa situada al davant mateix de La Caseta del Rellotge, a Les Pobles. I, com veurem en un proper article, també van estar relacionats d'una manera important amb aquest mètode pedagògic de Célestin Freinet. Déu n'hi do la modernitat pedagògica d'alguns mont-rogenys en aquells anys trenta !

A "Recreo", la revista dels petits, hi ha alguna narració prou explícita de la vida d'Antoni Benages: "El otro dia vino un carbonero con una carga de carbón... El carbonero vino a la Escuela. Pero el maestro le dijo que no tenía dinero. El carbonero no lo creía y fue descargando los sacos. Se lo daré barato. Pero es que no tengo dinero. Como el maestro no tenía dinero

de verdad me mandó a mi casa para que se lo diese mi madre... Y me mandó a mi a donde el señor alcalde... El carbonero cobró... (José). Alguna otra es quasi un joc d'infants: ("Yo he visto aeroplanos) Y cuando pasan por este pueblo les decimos: aeroplano marrano, culomanzano, ojalá te caigas aquí para verte como eres." (Eladio). O una d'aquelles que abans explicaven els pares als fills per infondre'l temor a personnes desconegudes: ("El sacamantecas) He oido decir que el sacamantecas se come a los niños... Aquí no hay sacamantecas, pero en Briviesca si que hay... Lleva un palo en las espaldas y en cada punta un caldero de mantea. También lleva un cuchillo muy grande y una cuchara. Para coger a los niños les dice: ven, que tengo unos caramelos. Y con eso les engaña. Sale fuera del pueblo y allí les mata. Después les saca las mantecas y lo demás lo deja. A nosotros de pequeños nos hacían miedo con eso. Ahora no lo creemos."

Una de les dues publicacions especials de l'abril de 1936 fou "Sueños (Panoramas, vibraciones, existencias, apetencias, maravillas)." Hi ha una introducció de Benaiges: "Soñad, niños, soñad. Que tal vez la vida sea sueño, como dijo el poeta. Soñad. Sacad a la vida, vividlo, lo que vive y aca-so no pudisteis vivir, aca-so no pudisteis gozar..." Alguns dels somnis: "Yo soñé que el maestro había venido de Briviesca y nos había traído mucho turron de Alicante..." (Antonio), "He soñado que unos hombres se habían llevado las casas de Bañuelos en unos carros. Se lo habían llevado por allá arriba a otro pueblo..." (Severino Diez)... Al final n'hi ha un del mestre: "Unos cuantos maestros íbamos por el mundo haciendo comedia. Viajábamos en un automóvil... Haciamos solo dos trabajos: 1º Uno de nosotros iba corriendo delante del automóvil, poniéndose y quitándose muchas camisas. 2º Poníamos una cafetera de hacer café exprés muy grande en medio de la plaza y en muy poco tiempo hacíamos café para todos los que estaban allí... Un día llegábamos a una isla y parecía que allí no vivía nadie. Pero yo dije: busquemos, porque aquí tiene que estar Bañuelos. Y lo encontramos. Todos los niños

estaban en la Escuela y cuando nos vieron salieron corriendo. Empezaron a tirarme cubos de agua y me desperté." Aquestes experiències educatives de Benaiges de fer parlar els nens d'un mar que desconeixen o dels somnis, tenen repercussió en revistes sobre la modernitat educativa. En aquell "Colaboración" núm. 14 (maig de 1936) hi trobem l'article "Sueños. Folleto impreso por los niños de la Escuela nacional mixta de Bañuelos de Bureba (Burgos), abril 1936" de F. Oliver Brachfeld. Són els comentaris d'un psicòleg de l' Institut Psicotècnic de la Generalitat de Catalunya: "Verdadera vía regia hacia nuestro Inconsciente y, por tanto, factor más importante para la comprensión de la persona... En vez de fijarnos en cada detalle y buscar una interpretación simbólica del sueño con todos sus pormenores, hacemos bien en intentar entrever en él el estilo de vida..." Després d'analitzar alguns dels somnis, acaba dient: "Hacer describir a los niños sus sueños,

"Gestos" n. 6 ("El explorador")

es un intento muy útil para el pedagogo, aún cuando no sepa ponerle un prólogo tan bello y tan poco rebuscado como el maestro Antonio Benaiges." Ferenc Oliver Brachfeld fou un important psicòleg hongarès establert a Catalunya, del 1939 al 1942 i del 1950 al 1957; havia estudiat a Viena i a la Sorbona de París. A partir del 1960 va tenir càrrecs importants educatius a Alemanya.

L'altre publicació especial és "El retratista." A la portada hi ha una foto de la classe amb Antoni Benaiges. Són nou nens i vuit nenes. No era la primera fotografia de la classe, recordarem que a "Gestos" núm. 3 (juliol 1935) s'hi deia: "El domingo el médico retrató a la Escuela. Después nos retrató a los niños..." Tenim la sort que la d'abril de 1936 si que ens ha arribat. Un dels escassos dibuixos és la visió lateral del

fotògraf, a l'esquerra, amb els nens i l'escola a la dreta. Benaiges introduceix: "Todo aquí es tan nuevo, que todo, la menor cosa levanta júbilo... Por eso yo digo: dad a los pueblos, a las aldeas... Dadles no luz de ciudad, sol artificial, sino luz de su luz, luz que sea también calor, sabor, alma. Luz y alma. Y antes que eso, ineludiblemente, pan..." Hi ha un únic text dels nens: "Un dia vino un retratista a la Escuela... Soy de Briviesca y vengo a ver si quería sacar una fotografía... El maestro nos dijo que fuéramos a lavarnos y arreglarnos... Sacamos los dos bancos a la calle... El retratista venia con Rabacholo, el dulcero de la Fiesta. Traian un burro. En un seno de las alforjas ponian la máquina y en el otro las cosas que vendia Rabacholo: arroz, pimiento molido, almendras, chocolate y jabón. El maestro, aunque pocas perras tenia, nos compró un paquete de almendras y nos las repartimos." Aquella fotografia de la classe on els nens es devien veure, potser per primer

"Gestos" n. 6 ("El explorador")

cop, en un paper, aquell gramòfon que Antoni Benaiges havia dut a Bañuelos, la impremta que els permetia publicar quaderns amb les seves vivències, el nou mètode educatiu... en aquells anys de la meitat dels trenta, a Bañuelos tot d'una havia arribat la modernitat, el segle XX. Però duraria ben poc. Faltaven tres mesos pel "Glorioso Alzamiento Nacional" del juliol de 1936.

A "Colaboración" núm. 15 (juny-juliol de 1936), en el text "Rayas (Como hemos logrado una ayuda)", datat al mes de març, Antoni Benaiges reflexiona sobre la càrrega econòmica de l'escola: "La Escuela nacional, pobre, misera, no permitia el lujo de dos imprentas... Nuestro bolsillo particular, tan misero como la Escuela, tampoco daba más de sí... había que buscar y hallar un medio que salvase la contrariedad. Queríamos, sin embargo, que ese medio fuese

tal que no convirtiese lo más mínimo nuestra función en comercio o limosneo... Lo más inmediato para lograr la ayuda que necesitábamos era el pueblo. Pero el pueblo... ¡apañado está el pueblo! Aquí no hay una perra gorda. Sólo hay miseria, todas las miserias juntas... Pensábamos entonces... en algunos escritores y en general en aquellos hombres... que vienen mostrando una simpatía y un interés por la Escuela. Pensábamos también en amigos y parientes... ¿Cómo lograr la aportación de esas personas? Pues por medio de suscripciones... Mandamos un ejemplar de Recreo y otro de Gestos a cada una de esas personas... La cuota de suscripción al alcance de todas las fortunas: tres pesetas por curso... Hasta la fecha tenemos 22 suscriptores. Queremos llegar a un mínimo de 50..." En la mateixa revista, a "Ecos de la imprenta" es parla de Benaiges, primer fent referència al setmanari "Cultura" ("portavoz del Magisterio burgalés"), que en el número 89 del 25 d'abril (1936) cita les "publicaciones de la Escuela nacional mixta de Bañuelos de Bureba... Nuestro querido colaborador Antonio Benaiges... ha logrado nuevas y excelentes producciones impresas de la labor que desarrolla con los niños a su cargo... Vaya nuestro sincero parabién y nuestro encomio a su obra..." També s'hi diu que Benaiges havia publicat "un magnifico trabajo" a la revista "Escuelas de España" (impulsada pel mestre de Segòvia Norberto Hernanz).

Les tres últimes publicacions d'aquell darrer curs 1935-1936 serien: "Gestos" núm. 6, "Recreo" núm. 3, i l'especial "Folklore burgalés". Des de gener de 1935, amb aquell primer número de "Gestos" fins aquest juliol de 1936, en dinou mesos, es van publicar tretze revistes, una quantitat important. De "Gestos" vull citar alguns escrits. El primer és "El explorador": "Esta mañana ha venido a la Escuela un hombre que recorre el mundo... El maestro le conoció en Briviesca. Sabe de... todas las clases de animales... Llevaba un libro lleno de fotografías... El explorador se ha quedado a comer con el maestro y luego se ha marchado. El maestro nos ha dicho que el explorador ha visto una Escuela de niños indios que también tienen imprenta..." (Florentina Sáez y Antonio García). Un altre és "Las Escuelas": "Pronto terminaran el Grupo Escolar. Solo falta poner el patio y, desde luego, las tapias más altas, porque a mí me parece que cuando salgamos al patio algunos se escaparán. Yo cuando iba a las monjas de pequeño, como me decían

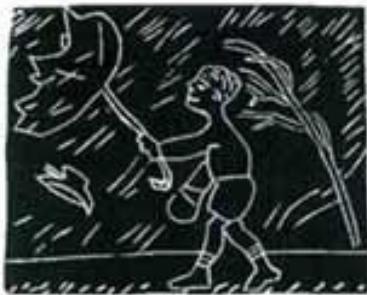
que me iban a encerrar en un cuarto oscuro que había muchos lirones... me pusieron de rodillas... Me parece que cuando manden las derechas... borrarán el letrero del Grupo nuevo que dice Juan Abascal y pondrán Marino Linares" (Siro Abascal). En unes poques línies, molta informació: s'està acabant un nou edifici per a l'escola (alguna cosa hi tindria a veure l'Antoni Benaiges); hi havia anteriorment una escola de monges, i hi trobem un ambient de greu confrontació política. Una altra de les narracions, "La dula," em porta records d'una frase que havia escoltat de petit a la meva àvia Dolors Ferratges Tost: "*anar a la dula*," (encara ara es pot escoltar a persones més aviat grans) per explicar quan un grup de persones tenien una vida desordenada. Escrivien els nens: "*En la dula hay machos, muletos, burros, caballos y otros animales. Van sueltos... El dulatero se lleva el ganado a pacer y se está todo el día en el campo... Aquí también ha habido dula, pero ahora no la hay.*" És a dir, la dula és un ramat de bestiar de varis amos que es du a pasturar, barrejat.

Finalment cal citar la carta de Maria Noguès (Vidiella), de cal Vermell i cosina del mestre: "*Mis chicos se han entusiasmado con vuestros periódicos. Desde ahora os quieren... Peter Pan y Wendy os gustará. Leedlo y comentadlo con vuestro maestro. ¿Qué os parece el viaje de los niños del cuento al país del Nunca-Jamás?... Las cartas que os mandamos han sido escogidas entre todas las que escribieron... Recibid, pues, un fraternal abrazo de... 2º grado mixto del Grupo escolar Milá y Fontanals.*" També hi ha una d'aquestes cartes: "*La señorita nos... dice que estáis en un pueblo muy pequeño... Nos ha leído los diarios que hacéis vosotros...*" (Carmen Ripoll). I la resposta de Emerenciana Palacios y Anita Ortiz: "*Nos habeis alegrado mucho con vuestras cartas... No tenemos luz eléctrica; la carretera ya la están haciendo. El maestro nos ha dicho que a muchos de vosotros ya os conoce, porque estuvo un mes en vuestra Escuela.*" En la relació de subscriptors s'esmenta que són disset adults i deu nens, en total vint-i-set. En l'intercanvi amb altres escoles se'n citen tres d'estrangeres (d'Argentina, Bèlgica i França). En total són de vint-i-nou escoles.

Del "Recreo" núm. 3, la revista dels petits, un parell de cites. "*En la era*": "*Subimos a la era del señor Leonardo con el gramófono. Hacia muy buen dia... El maestro cogió el palo suyo con las dos manos y los niños*

agarrábamos de la otra punta y tirábamos. Cuando nos poníamos todos le podíamos. Después nos tirábamos al suelo y luchábamos con el maestro... Cuando se fue el sol nos bajamos a la Escuela... El maestro nos dice que esto es salud" (Eladio). "*La Julia y yo*": "*Vivimos en una granja. Bajamos todos los días aquí... Los días que no hace bueno no bajamos, porque está un poco lejos y hay mucho barro por el camino*" (Amparo). Fragments de vida de Bañuelos.

RECREO

"Recreo" n. 3

La darrera revista publicada és una d'aquelles especials: "*Folklore burgalés (Recogido directamente)*." Com és habitual, Benaiges fa la introducció: "*Alma, alma libre del pueblo, que a veces no es pueblo libre. Sabor y ritmo y filosofía que se incrustan en el tiempo con designio de eternizarse... Lo terreo, lo verdoso, lo rojizo, lo azul del paisaje allí está estremeciendo auroras y tradiciones...*" Hi ha "*Canciones*", "*Cantares*", "*Adivinanzas*", "*Cuentos*", "*Refranes*", "*Costumbres*", "*Tradiciones*" i "*Vocabulario*". Un dels "*Cantares*": "*Los niños aquí en Bañuelos / vivimos estando muertos, / pues nuestros padres no tienen / para darnos alimentos...*" Però sovint són de caire amorós o de festeig. A "*Costumbres*" i "*Tradiciones*" s'hi reproduïxen alguns textos ja publicats anteriorment a "*Gestos*" o "*Recreo*".

El destí farà que aquesta darrera revista sigui un compendi, un resum, de la vida d'un tros d'aquella Espanya interior, de Burgos, de la comarca de la Bureba, d'un indret (Bañuelos) deixat de la mà de Déu, on hi havia arribat una escltxa de modernitat (impremta, gramòfon i retratista) i nous aires socials. Però, estàvem a inicis de juliol de 1936...

"Ressò mont-rogenc" núm. 121 (març 2012)

ANTONI BENAIGES NOGUÉS: Un mestre mont-rogenc assassinat el 1936 (6)

MARTÍ ROM

El juliol de 1936, Antoni Benaiges havia acabat el segon curs en aquella escola de Bañuelos de Bureba, a Burgos. En aquest temps s'havien publicat, en les dues impremtes que tenien, tretze revistes fetes pels nens i nenes. Els petits feien *recreo* i els grans "Gestos," a més d'algunes publicacions especials. Des del febrer hi tornava a haver les esquerres (el "Front Popular"), al govern de la República. Els temps eren difícils i s'albirava la confrontació més brutal, la guerra. És el moment en què en aquella revista dels mestres que seguien el mètode Freinet, "*Colaboración*" (núm. 15, juny-juliol de 1936), es publica el text "*La barbarie de la guerra*" del filòsof i periodista francès Felicien Challaye (1875-1967). Diu: "*Los hombres son los únicos animales capaces de consagrarse su espíritu a inventar procedimientos para destruirse... El arte de destruir se ha ido perfeccionando de siglo en siglo... La guerra es crimen. La guerra es locura... Dedicemos nuestras energías a crear una sociedad nueva... un régimen de paz definitiva y de universal fraternidad.*" Però la realitat anava per un altre camí. El 12 de juliol uns falangistes van matar el tinent de la guàrdia d'assalt José Castillo. Com a represàlia, a l'endemà, uns companys d'aquest també van matar el diputat de la dreta José Calvo Sotelo. I el 18 de juliol es produeix el "*Glorioso Alzamiento Nacional*"; el general Franco s'havia aixecat contra el govern legalment constituit.

El 17 de juliol, el general Domingo Batet (nascut a Tarragona, el 1872), cap de la Sexta Regió Militar, amb seu a Burgos, va ordenar la detenció de quatre comandaments militars per la sospita que estaven conspirant contra el govern. A l'endemà, un capità els va alliberar i, amb d'altres militars rebels, posteriorment detenen el general Batet i el governador civil de la província. Aquell mateix 18 de juliol, Burgos cau pràcticament en mans dels rebels sense prácticament disparar cap tret. A la matinada del 19 de juliol s'emet un comunicat a *Radio Castilla* que comença dient "*Ha desaparecido el Gobierno de esta república masónica y marxista... En Burgos los ideales patrióticos tienen raigambre tan honda que el movimiento solo ha necesitado manifestarse para triunfar...*". El general Batet, després d'un judici sumaríssim seria afusellat el 18 de febrer de 1937. Fou un

dels setze generals afusellats per no adherir-se al "*Alzamiento*." Sobre aquest general tarragoní, profundament catòlic i republicà, hi ha el llibre "*El general Batet*" del monjo i important historiador Hilari Raguer, publicat per l'Abadia de Montserrat (1994).

És a dir, la província de Burgos va passar a mans dels "*nacionals*" sense cap fet de guerra. La repressió dels següents dies no va ser

conseqüència de la guerra. Segons el llibre "*La capital de la Cruzada. Burgos durante la Guerra Civil*" de Luis Castro (Editorial Crítica, 2006): "El fenómeno de la expansión de la Falange en esta provincia resulta espectacular por su amplitud y celeridad..." i cita un testimoni: "*se hacían ejercicios de tiro y prácticas paramilitares para, así, estar preparados en el día señalado...*" (pàg. 30). També comenta que la Falange tenia una gran presència a la comarca de La Bureba i que el cap provincial, José Andino, era de Briviesca (pàg. 2). I afegeix que "*al parecer, José Antonio Primo de Rivera debió hacer varias visitas a Burgos y Briviesca, alguna de ellas en las semanas previas al Alzamiento...*" (pàg. 3).

Antoni Benaiges estava en una situació molt compromesa. Normalment per aquestes dates, finals de juliol, ja havia de ser a Mont-roig passant les vacances escolars. Això li hagués salvat la vida, doncs Catalunya va

estar al costat del govern legalment constituit, de la República. Per què aquell any va endarrerir el viatge? He pogut trobar varis versions. Sembla que el motiu inicial era el d'anar primer a Burgos o a Bilbao a donar una conferència, o bé a Madrid a un congrés de mestres i, a continuació, passaria per Bañuelos a recollir un grup dels seus alumnes per anar amb ell a passar unes setmanes a Mont-roig, a la casa de la Pobla (del Reventer), a veure el mar.

No sembla que esperés a recollir els nens al final de la collita, doncs m'explica Jesús Viadas García (actual alcalde de Bañuelos) que allí la collita dels cereals (blat i ordi) es comença a finals de juliol i no s'acaba fins al setembre.

Recordarem que, uns mesos abans, el gener de 1936, els nens de l'escola de Bañuelos van fer aquella "publicació especial" que duia el títol de "*El mar (Visión de unos niños que no lo han visto nunca)*". Entre els comentaris que escriuen n'hi havia dos que deien: "*Yo no he visto el mar. El maestro nos dice que iremos a bañarnos*" (Florentina Sáez) i "*La gente se echará a nadar. En el mar pescaran la merluza y el bacalao, toda clase de pescados. Habrá mucha arena. El maestro nos ha dicho que nos va a llevar a verlo y que nos echaremos a nadar*" (Emenciana Palacios). M'imagino aquell grup de nens i nenes esperant que passés ràpi-

dament el llarg i fred hivern de la planura burgalesa per arribar a l'estiu i agafar el tren a Briviesca per anar a un poble desconegut de Tarragona, on el mestre hi tenia una casa, i... traient-se les sabates, córrer per la sorra i posar temerosament els peus a l'aigua, al mar.

Però Antoni Benaiges, aquell diumenge 18 de juliol, deuria estar a Briviesca. Escriu Jesús Carranza (*"un niño de Bañuelos que conoció a Benaiges"*), el 12 de setembre de 2010: "*Le cogieron los falangistas (los caciques de los pueblos)... y le llevaron a la cárcel, allí le tuvieron unos días martirizándole, le sacaron la dentadura, le quitaron las uñas, mil judiadas que no se pueden ni contar... Le tenían en cucillas debajo de una silla. De ahí le llevaron a fusilar, como otros muchos que les cogían en las casas, les echaban al camión y los llevaban a fusilar a La Pedraja...*". També he sentit explicar que el van pujar mig despullat a un carro i el van passejar, per escarni, per Briviesca. Segons diu un document del seu "*expediente de depuración*" que veurem més endavant, sembla que el van agafar el 19 de juliol. El van matar, segons les fonts, el 25 ó 29 de juliol; sembla més factible que fos el 25 de juliol.

Veurem més endavant com en el seu "*expediente de depuración*" s'hi diu que era "*presidente de la Casa del Pueblo en Briviesca*". Sembla que Benaiges era amic de Rafael Martínez Moro, president de l'Agrupación Socialista de Briviesca. Aquest també fou detingut aquells primers dies; i estarà a la presó de Briviesca fins al 4 d'agost quan el van traslladar a la Prisión Central de Burgos. El 3 d'octubre, la guàrdia civil el va portar, junt amb d'altres, a la muntanya de La Pedraja on va ser executat. El nét d'aquest, Miguel Ángel Martínez Movilla, és el president de la "*Agrupación de familiares de las personas asesinadas en los montes de la Pedraja*".

Jaume Aragonès Benaiges, fill de l'Elisa Benaiges Freixas, m'explica els comentaris que sobre aquest tràgic esdeveniment li va fer Rafael Martínez Martínez, fill d'aquell Rafael Martínez Moro (socialista i amic de Benaiges), que tan sols tenia tretze anys el 1936: "*A Benaiges li van fer trencar a mossegades*

una camisa roja que sempre portava, el van tenir amb el cap ajupit sota una cadira dos o tres dies i finalment el van embolicar amb una bandera de la Falange (no recordava bé si era la bandera monàrquica), i amb un cotxe descapotable el van passejar per Briviesca".

En el web "La Guerra Civil en Briviesca" podem llegir: "Tras el golpe de estado del 18 de julio de 1936, Briviesca queda dentro de lo que se llamó la zona nacional. Desde ese momento, grupos de civiles, militares y falangistas se lanzaron a la caza de lo que ellos denominaban los rojos. No hizo falta ser socialista, anarquista o comunista para estar en las listas negras, bastaba con una simple enemistad personal para verse en el paredón. Muchos fueron los vecinos asesinados en aquellas primeras jornadas de la guerra civil...". També hi ha una relació de trenta-sis afusellats del propi Briviesca. De la comarca de la Bureba serien molts més.

Per què van matar Benaiges? Un mestre amb idees avançades era perillós en aquella Espanya profunda. També sabem per Jesús Carranza que "era socialista, y muy buena persona... Como no iba a misa no estaba bien mirado por algunos. Pero no hacia mal a nadie al contrario era buena persona y querido por los niños..."

Hi afegeix Antonio García Rojas: "Se decía que lo habían matado porque era maestro y consiguió que los niños... acudieran a la escuela en vez de ir a pastar ganado o al campo...". Això pot donar a entendre que els castics del poble no volien que els nens anessin a l'escola, però per altra banda sembla que Bañuelos era un poble de jornalers, que els terratinents estaven a Briviesca. En qualsevol cas, recordarem que en aquell "Gestos" número 4, del gener de 1936, Severino Díez escribia: "Somos siete hermanos... Yo soy el mayor. A la Escuela ahora venimos cuatro... He faltado siete meses... Iba muchos días al campo y el maestro me dijo que quería hablar con mi padre... Ahora estoy otra vez y no faltó ni un día..."

El cop d'estat, l'inici de la guerra, el tall de les comunicacions entre les dues zones (republicana i la dita "nacional")... van fer que la situació d'Antoni Benaiges fos, en els primers temps, una incògnita. Com molts d'altres. Escrivia Paco Itir, recordarem que aquest era el pseudònim de Patricio Redondo (veure "Ressò mont-roigenc" núm. 119, pàg. 9), al "Butlletí del Comitè de Defensa Local" de Vilanova i la Geltrú del 24 de novembre de 1936: "Asesinado. Así reza la carta escrita en Arcentales (Biscaya) por Demetrio Sáez de Bañuelos de Bureba... dice: Nuestro profesor... ha sido asesinado por el terrorismo fascista. Fue asesinado el 25 de julio, yo me he escapado de las filas fascistas por lo cual me encuentro en Bilbao. Está enterra-

do en los montes de Villa Franca Montes de Oca"... ¿Qué sabes de Benaiges?, me preguntaban amigos y compañeros. Y yo contestaba invariablemente: ¡Lo han fusilado los fascistas! Tenía que dar una conferencia en Burgos sobre Nuestra Técnica el día 19 de julio... estamos a tantos de agosto, no se sabe nada de él, por ninguna parte... lo han fusilado los fascistas... No fusilan, no saben, ni pueden fusilar: asesinan..."

Hi ha diferents versions de com se'n va assabentar la família a Mont-roig. Sempre coincideixen en què ho van saber per un diari. Podria ser aquest anteriorment citat on hi va escriure Patricio Redondo. Aquest mateix "Paco Itir" va escriure un segon article en el mateix diari, el 29 de novembre de 1936, on refereix una carta que li havia

enviat darrerament Benaiges i on s'explica quina era la seva vida en aquells moments i quin esperava que fos el seu futur immediat: "Se ha anunciado el concurso de trasladado -nos decía en una carta-; hubiera podido pedir, con esperanzas de obtener algo bueno; este pueblo no tiene agua, ni tiene luz, ni tiene caminos; para ir a Briviesca apenas si se inicia una carretera, y sin embargo, no he pedido, no pido; aquí me quedo... Vivo sencillamente, ampliamente, intensa y libremente. Me acompaña en casa un muchacho listo y despejado que es el que me ayuda en mi trabajo de la escuela, y en los menesteres caseros de hacerme la comida, limpiarla la casa, arreglarla la cama... Y tengo compañera; amo intensamente a la mujer libre,

"Bañuelos des del turó de l'església. La teulada de la dreta és la de l'escola"

que sabe darse libremente. Como me decía usted vivo la vida sincera. La mia, dándome a los demás...

Aquí Benaiges parla d'aquell nen de Briviesca que l'ajudava, aquell que ja havíem vist que escrivia a "Gestos" núm. 2 (veure "Ressò mont-roigenc" núm. 118, pàg. 14): "... haré la comida y la limpieza. También estaré en la Escuela con los otros niños. Hasta ahora lo pasamos muy bien. Creo que estaré bastante tiempo... Los sábados vamos a Briviesca y volvemos los lunes..." I, el que es més important, Antoni Benaiges explica que viu, a Briviesca, amb la seva companya. Probablement el seu compromís amb la tasca pedagògica a Bañuelos i aquesta companya fan que refusí demanar el trasllat a un poble millor.

Jesús Carranza ens continua comentant en aquella carta: "Después los falangistas quemaron todos los libros y cosas que tenía, quedo algún resto de algún cuaderno, yo cogí, un cuaderno... A la escuela con él no he ido, pero si fue mi hermana Lucía y un hermano... También daba academia en la noche a los adultos... Compró un gramófono y ponía baile en la escuela, y bailaban los mozos y las mozas, de él también decían que bailaba muy bien... Todo el dinero que ganaba se lo gastaba para él y los niños de la escuela. Los niños le querían mucho porque les sacaba de excursión algún pueblo cerca... Esto es lo que yo recuerdo que hablaban de él en mi casa y en el pueblo..."

"Paco Itir" acabava aquell primer article seu (del 24 de novembre de 1936): "Cuando cese el movimiento, como literalmente dice Demetrio, tu escuela se volverá a abrir a la luz, y en letras rojas... llevará un nombre y se llamará Escuela Benaiges. Si quien debe hacerlo no lo hace, iré yo y lo clavaré encima de la puerta... Y en mi escuela... en el frontis de una de las aulas habrá siempre un rectángulo rojo con un nombre: BENAIGES... Y buscaremos en los montes de Oca el lugar donde han metido tu cuerpo acribillado, le arrancaremos un pedazo y

meteremos en él una caja con una prensa metálica Freinet, una póliza maternal futura y un ejemplar de El mar. Si no encontramos el sitio preciso lo haremos en la cima... plantando como una bandera, la piedra eterna que diga: Esta tierra, ya no es tierra, porque es carne y sangre de Maestro. Que cuando pase el tiempo... puedan los hombres que nos sigan encontrarse allí una vida... un hombre, un Maestro... que fue el primero en llevar a aquellas tierras abrasadas de sol y quemadas de frío y esclavizadas de ignorancia, la primera luz de libertad..."

Antoni Benaiges s'havia convertit en el mestre Freinet assassinat pels franquistes. La publicació "L'educateur proletarien," que es feia a Vence (França), al poble on estava el propi Freinet, del 10 de juny de 1937,

obria amb un article del mateix "Paco Itir" dedicat a Benaiges. El titol de la introducció deia: "*Un testament, que es un homenatge al poder alliberador de la nostre Tècnica (Freinet)*" i deia "*Vosaltres no llegireu sense emoció el testament emocionant d'un dels millors dels nostres camarades...*"; després seguia el fil del seu article anterior de Vila-nova i la Geltrú. Benaiges fou un dels molts mestres assassinats pels franquistes. En un dibuix del polifacètic gallec Castelao es veu dos nens al costat d'un cos d'un home mort, estirat a terra, i a sota una frase: "*L'última lliçó del mestre*".

ADDENDA:

En les últimes línies de la pàg. 13 del darrer lliurament d'aquesta sèrie (del "*Resò mont-roigenc*" núm. 120) es cita un text "*Las Escuelas*" fet per Siro Abascal, de "*Gestos*" núm. 6, on es parla d'un nou grup escolar y que quan manin les dretes li canviaran el nom de "*Juan Abascal*" per "*Marino Linares*". Aquest nou grup escolar era de Briviesca. Juan Abascal López, alcalde de Briviesca (del 4-5-1931 al 17-10-1934, i del 21-2-1936 al 24-7-1936), seria també assassinat pels feixistes; i Marino López- Li-

"Dibuix de Castelao"

CEDIDA

nares González, que ja havia sigut alcalde (del 5-1935 al 21-2-1936), seria el nou alcalde franquista de Briviesca que substituiria l'anterior (del 27-7-1936 al 8-9-1959)

Aquell grup escolar es va començar a construir el 1933 i duia el nom de "*Juan Abascal*". Del desembre de 1936 al juliol de 1939 fou hospital militar. El 1980, amb la democràcia, va recuperar el nom original.

ANTONI BENAIGES NOGUÉS: Un mestre mont-rogenc assassinat el 1936 (7)

I MARTÍ ROM

L'1 d'octubre de 1936 Franco és nomenat a Burgos “Jefe del Estado y Generalísimo.” Els insurrectes serien coneguts com “el gobierno de Burgos.” Des d'agost del 1936 al novembre de 1937, aquest govern va començar a legislar sobre el procés de depuració del magisteri com a expressió d'una repressió que permetria aconseguir “otra España.” José Ibañez Martín, ministre d'Educació Nacional del 1939 al 1951, deia el 1943: “Como en un organismo vivo tiranizado por el mal, España tuvo que diseccionar zonas excepcionales de su masa vital. Al magisterio afectó quizás con inusitada fuerza esta tarea de depuración. Pero un supremo interés religioso y un soberano interés nacional lo exigía así ...”

A l'Antoni Benaiges l'havien assassinat els falangistes de Briviesca el 25 de juliol de 1936. Gràcies a la recerca de documentació feta per Jaume Aragonés Benaiges, fill de l'Elisa Benaiges Freixas, he pogut consultar el “Expediente de depuración” d'Antoni Benaiges. A la coberta del “Expediente de depuración” de Benaiges hi ha un segell on diu “Resuelto” el 19 de desembre de 1939; a l'apartat “Resolución que se propone” hi ha escrit a mà: “Separación definitiva.” Feia més de tres anys que l'havien assassinat i més de vuit mesos que havia acabat la Guerra Civil.

Aquesta situació surrealista surt citada a l'obra de teatre “Escuela rota” (o “Depuración de un maestro de escuela”) de Bruno Estrada López, que es va representar el desembre de 2009 al Centro Cultural Fernando Lázaro Carreter de Madrid. Tracta sobre fets reals que van succeir a l'avi de l'autor, Félix López, mestre del poble de Gayangos, al nord de la província de Burgos. A l'escena onzena, que està situada al maig de 1944, Sergio, amic d'aquell mestre, li respon quan aquest li comenta que presentarà una sol·licitud de revisió del seu expedient de depuració: “¿Pero crees que servirá de algo? ¿De verdad crees que te harán caso?... Al maestro de Bañuelos de Bureba lo depuraron en mil novecientos treinta y nueve. Pero no se lo pudieron notificar. Lo habían fusilado tres años antes...” Aquell li contesta: “Necesitan maestros. A pesar de que han rebajado mucho los requisitos, no tienen suficientes falangistas que

sepan leer, escribir y sumar a la vez.” Anteriorment, a l'escena segona (situada al 21 de juliol de 1936), Sergio diu: “Félix debemos irnos, no sabemos qué puede pasar estos días. Ya has oido lo que dice el general Mola por la radio: Solo hay una forma de matar a los rojos, matarlos. Y esa bestia falangista que tenemos en el pueblo va por ahí diciendo: Vamos a pasar a cuchillo a todos los rojos del pueblo por lo que han hecho a Calvo Sotelo...” Com li va passar a Antoni Benaiges. El “Expediente de depuración” de Benaiges consta d'una carta escrita a mà (sense data), quatre versions del mateix document com-

Dibuix de Castelao: Así aprenderán a no tener ideas

plimentat per diverses persones (tan sols porten data les dues primeres: 15 de gener de 1937 i 16 de gener de 1937) i dues pàgines manuscrites (del 21 de febrer de 1937). També “una requisitoria,” del 24 de febrer de 1937, que demana que es publiqui al “Boletín oficial de la provincia,” on el president de la comissió depuradora escriu: “Cito y emplazo a D. Antonio Benaiges Nogués, para que, en el plazo de ocho días, se presente o haga conocer su domicilio... previniéndole que de no hacerlo así, se le seguirán los efectos que procedan.” I el document de la “Comisión Superior Dictaminadora de Expedientes de Depuración” del 14 de maig de 1939.

Aquella primera carta escrita a mà està firmada per l'alcalde Eusebio Hernández, “el cura

párroco Manuel Alvarez" i un parell de veïns. Entre d'altres diu que l'alcalde nomena un mestre substitut "por tener la evidencia de haber sido detenido el Maestro propietario..." i hi afegeix "que en el dia de hoy ha sido entronizado el crucifijo y la bandera roja y guada. La conducta del propietario era anti-patriótica y antisocial y mal visto por las autoridades y padres de familia..."

Faré un resum sobre aquelles quatre versions d'aquell document que s'enviava a les autoritats locals per tal de complimentar-lo. Aquest té els apartats: "Conducta profesional, Conducta social, Conducta particular, Actuación política, Otros datos." El primer d'aquests està firmat per l'alcalde Eusebio Hernández, el segon pel "cura párroco Manuel Alvarez", i el tercer i el quart estan sense firma.

Tots intenten desacreditar al màxim Benai-

Entrada a la planta baixa de l'edifici de l'escola de Bañuelos. Per aquella escala del fons es puja al pis per arribar a la sala on es feia classe

ges; però veurem que, a vegades, entren en evidents contradiccions. Sobre si era un bon mestre, en el primer s'hi diu "no respondía a fines de un buen ciudadano español" o en el segon que "era indigno de la profesión que ostentaba," mentre que al quart, quan comenta la relació amb les autoritats esmenta que "con algunos en bien, con otros en mal," i amb el veïnat "parte de ellos bien, otros mal." Sobre si faltava bastant a classe, en el primer s'hi diu que sí, però en el segon i el tercer, el contrari. Sobre la seva conducta social i política s'hi diu que tenia un caràcter antisocial, que havia inculcat "a los discípulos el odio y desobediencia a los poderes superiores..." que la seva conducta religiosa era "mala, malísima, péssima..." En el primer i el tercer s'hi diu que no es tenia notícia que hagués

fet cantar als nens *La Internacional* o algun himne semblant ni que fes saludar als nens amb el puny en alt; en canvi en el segon s'hi diu el contrari.

Tampoc està clar el dia que va marxar de Bañuelos. Aquelles quatre versions diuen respectivament que fou el 14 de juliol, "el dia antes del movimiento nacional" (seria el 17 de juliol), el 16 de juliol i el 10 de juliol. I no es posen d'acord en la seva filiació política, el primer diu que era anarco-sindicalista, però els altres tres diuen que era comunista. El primer i el tercer esmenten que no s'havia involucrat en assumptes obrers del camp, però el segon diu el contrari. En el primer es comenta que era "presidente de la Casa del Pueblo en Briviesca". El tercer es més explícit: "fue sorprendido por las Milicias de FE (Falange Española) en la Casa del pueblo de Briviesca con varios más.

De uso corriente llevaba un jersey encarnado en el que tenía bordado la hoz y el martillo... Elemento muy peligroso, hacia propaganda de sus ideas comunistas y antirreligiosa, en especial a las muchachas jóvenes a las que decía que el matrimonio no debía ser para toda la vida, sino como un contrato de un objeto que se arrienda que cuando se termina se deja y que lo mismo debe hacerse con el matrimonio a petición de una de las partes." Més

que la descripció d'Antoni Benaiges sembla el retrat del revolucionari tipic que feia correr el franquisme.

Malgrat tot, aquests documents ens permeten obtenir dades de fets passats o quotidians de Benaiges. Com que marxava els dissabtes a la tarda cap a Briviesca i no tornava fins els dilluns a migdia (del tercer). En el quart s'explica una d'aquelles vegades en què des del mateix Bañuelos es qüestionava la seva tasca pedagògica: "Mientras las vacaciones del mes de diciembre del año treinta y cinco nos reunimos unos cuantos, para obtener de entre los reunidos, echar del pueblo; pusimos una queja al inspector de enseñanza de Burgos del mejor modo posible... Salimos... para recoger firmas del pueblo para mayor fuerza; habiendo muchos que se

negaran a darla aproximadamente la mitad. Pedimos el sello del Ayuntamiento, y se negaron a dárnoslo por si les podía venir alguna represión... Continua explicant que el motivo és que Benaiges havia tret el crucifix de l'escola i "lo arrojó al retrete." Però diu que tan sols foren "unos cuantos," i reconeix que la meitat de veïns no seguien aquestes consignes. Ja havíem vist com al quadern "Gestos" del juliol de 1935, hi havia un text ("La visita") que explicava que havien fet una inspecció a l'escola. Hi van anar quatre mestres, les autoritats locals i el capellà: "El inspector nos mandó que enseñásemos los cuadernos... Después habló con algunos niños y nos hizo leer... Antonio no quiso leer..."

En aquests documents es dona a Benaiges per desaparegut o bé es diu que s'ignora on és, però al quart diu que "según dicen varias personas, ha sido fusilado." També afegixen que el nou mestre substitut és "muy buena persona," que "ha celebrado la fiesta del crucifijo" i que col·loca diàriament la bandera, ensenya doctrina cristiana i fa ensenyament i càntics patriòtics.

En dues pàgines manuscrites, del 21 de febrer de 1937, i firmat per Saturnino Viadas (que seria alcalde de Bañuelos), s'hi diu que Benaiges feia "juegos inmorales con las niñas y fue reprendida una de ellas por una señora... Durante las horas de clase algunos días distraía a los niños tocando el gramófono y les hacia bailar... les tenía varios días más de una hora de recreo. A los niños les decía que si él iba a la iglesia en todo caso era para quemarla... Tocante a la vivienda, primero estuvo a pupilo medio año; después en una habitación que tiene la escuela..." Afegeix: "En estas líneas escritas encontrará usted muchas faltas de ortografía y poca expresión en el impreso que usted me manda... pero podrá dispensarme, soy un pobre labriego de cortos conocimientos. No sé contestar a varias preguntas de usted..." Sembla com si el firmant volés excusar-se per no haver complimentat aquell document ple de preguntes inquisidores; també podria ser que no li quedés més remei

que acusar el mestre. En aquests escrits fets des del mateix Bañuelos hi podem trobar tant l'odi polític, com la venjança d'algunes persones i (potser) l'opinió forçada d'alguna altra.

Aquest és el resum del "Expediente de depuración" tancat el 19 de desembre de 1939 que, com déiem, proposava la separació definitiva de Benaiges. Ja en el document de la "Comisión Superior Dictaminadora de Expedientes de Depuración," del 14 de maig de 1939, es feia esment a la llei del 10 de febrer del mateix any per proposar "la separación

Sala on Antoni Benaiges feia classe

definitiva del servicio y baja en el escalafón respectivo." El document hi duia imprès: "Año triunfal" i a màquina hi van afegir: "Año de la Victoria." Tota aquesta burocràcia administrativa conclou amb la publicació al "Boletín oficial de la provincia de Burgos," del 12 de gener de 1940, de la llista de mestres depurats. "Este Ministerio ha resuelto: La separación definitiva del servicio y baja en el escalafón correspondiente a los Maestros comprendidos en la relación..." Ho firmava el ministre José Ibañez Martín. Entre el quaranta-tres de la província de Burgos (un nombre considerable) hi ha Antoni Benaiges. També hi consta aquell amic seu que s'interessava pel mètode Freinet, Alfredo Moneo Pinedo, i que sortia citat a la revista "Colaboración" (núm. 12, març de 1936).

Pocs dies després, el 17 de gener de 1940, l'alcaldia de Bañuelos fa un escrit, firmat per l'alcalde Saturnino Viadas, dirigit a la "Sección Administrativa de Primera Enseñanza de Burgos" en que s'explica que Benaiges "en

fecha 18 de julio de 1936 se ausentó del pueblo y desde aquella fecha se ignora su paradero. Al mismo tiempo participo a usted que de la propiedad del mencionado maestro se hallan algunos objetos y ropas...". Però encara el 8 d'abril de 1943, quatre anys després d'acabar la guerra i quasi vuit després d'assassininar-lo, la "Dirección general de Primera Enseñanza" (Sección Burgos) del "Ministerio de Educación Nacional" fa un document que "certifica" que Benaiges "asciende al sueldo anual de cinco mil pesetas... con fecha 1-1-1940."

La trajectòria professional d'Antoni Benaiges,

Detail de la sala de classe. Encara es conserva algun pupitre
(Fotografies del setembre de 2011)

com a mestre del mètode Freinet assassinat els primers dies del "Alzamiento Nacional," tindrà ressò en textos dedicats als nous mètodes de l'escola moderna. Ja havíem vist anteriorment que surt citat en aquella obra de teatre "Escuela rota" (o "Depuración de un maestro de escuela") de Bruno Estrada. També he trobat a Benaiges en el llibre "Educacione, formazione e media" (Armando editor, 2001) de Jacques Gonnet (a la pàg. 98) i en el text "Produire des médias" de Jacques Gonnet, professor de la Universitat Paris III Sorbonne (a la pàg. 93), entre d'altres. Resulta remarcable l'interès de Fernando Jiménez Mier y Terán, un professor mexicà, sobre la figura de Benaiges. A Mèxic, s'hi van exiliar tres freinetistes espanyols: José de Tapia, Ramon Costa i Patricio Redondo ("Paco Itir"). Fernando Jiménez va conèixer a José de Tapia el 1978, quan aquest tenia 82 anys (va morir als 93 anys, el 1989). Havia format part als primers anys trenta del "Grup Batec" de Lleida. Fernando Jiménez va venir a Bar-

celona el novembre de 1989 per fer un treball sobre José de Tapia i la tècnica Freinet a Catalunya; s'hi va estar fins al juliol de 1990. Va començar posant-se en contacte amb la revista "Cuadernos de Pedagogía," i el van adreçar a variis mestres lleidatans que es reunien al Centre Comarcal Lleidatà (a la Gran Via 592, 1r pis). Saltant d'un a l'altre, va arribar a contactar amb un matrimoni de mestres freinetistes (mont-rogeons): Juan Benimeli Navarro (1900-1997) i Maria Nogués Vidiella (1909-2008). El primer va estudiar a l'Escola Normal de Lleida i va acabar a la d'Osca; la segona ho

va fer a la de Tarragona. A l'entrevista citaven Antoni Benaiges Nogués.

Maria Nogués era filla de Manuel Nogués Sardà (de "cal Vermell"), i néta de Francesc Nogués i Juliana Sardà Llaberia (germana del pedagog i polític Agustí Sardà Llaberia). Era cosina germana d'Antoni Benaiges Nogués. Casualment la germana de Maria Nogués, la Juliana, estava casada amb el germà del meu pare (Miquel Martí Tost, de "cal Panadero"). Escriu Fernando Jiménez:

"Durante los inciertos días de la Guerra Civil, se abrió, en octubre de 1936, una escuela Freinet en el Tibidabo de Barcelona, donde trabajaron María Nogués Vidiella y Juan Benemelli Navarro —en ellos pudo más el amor a la educación que el miedo suscitado por la contienda..." Aquell esperit educatiu que s'inicià amb Agustí Sardà Llaberia, que va continuar amb els descendents directes d'aquest (els "Utray Sardà" i "Ontañón Sardà"), també arriba als "Nogués Sardà" i els seus descendents: Antoni Benaiges Nogués i Maria Nogués Vidiella.

Fernando Jiménez va tornar a Barcelona, de l'octubre de 1991 al novembre de 1992, per continuar el seu treball de recerca. Fruit d'això és el llibre: "Seis experiencias de edu-

Antonio Benaiges y Nogués

Firma original d'Antoni Benaiges

cación Freinet en Cataluña antes de 1939." A Internet s'hi pot trobar el treball "Història de vida de Seis experiencias de educación Freinet en Cataluña antes de 1939 de Fernando Jiménez" fet per Marta Aragüés Vidal per a la Facultat d'Educació i Psicologia de la Universitat de Girona (2008).

En el text: "*Freinet en España. La revista COLABORACIÓN*" (1996), a la pàg. 18, Fernando Jiménez parla dels grans mestres espanyols i diu que no es vol referir als molts coneguts pedagogos Giner de los Ríos, Cossío i Ferrer i Guardia, sinó que pensa en els "hasta ahora muy poco conocidos... sencillos y humildes maestros rurales. Maestros como José de Tapia, Patricio Redondo, Ramón Costa, Antonio Benaiges... Se trata de maestros... generalmente

muy mal formados por la Escuela Normal en donde cada uno realizó sus estudios, pero al fin y al cabo maestros que en el diario acontecer escolar... se fueron fogueando hasta quedar atrapados por el embrujo de las palabras Trabajo y Escuela. En fin, maestros que llegaron a serlo, en buen número, porque en sus familias existía la tradición del magisterio... en la familia de Antoni Benaiges había varios maestros..." Quan Fernando Jiménez, es refereix als textos que Antoni Benaiges anava publicant en aquella revista "*Colaboración*," escriu: "*En cada artículo hay una gran riqueza.*"

He tingut la sort d'intercanviar informacions amb Fernando Jiménez. També ell ha estat una font important d'aquest treball mont-ro-genc sobre Antoni Benaiges.

ANTONI BENAIGES NOGUÉS: Un mestre mont-rogenc assassinat el 1936 (8)

I MARTÍ ROM

Aquell 19 de juliol de 1936, el general Mola assumeix el comandament de la província de Burgos sense cap fet de guerra i es desencadena la brutal repressió dels seguidors del govern legalment establert, de la República. Grups de falangistes van a buscar persones significades a les seves cases i se les endurran amb la maleïda frase de “vamos a dar un paseo.” Aquests acabaven en el voral d'una carretera o a la tàpia d'un cementiri. El destí més probable d'Antoni Benaiges, assassinat el 25 de juliol, fou segurament el “Alto de La Pedraja”. Aquest, està a uns vint-i-cinc quilòmetres de Briviesca, cap al sud; en el terme de Villafranca Montes de Oca. En el web “La Guerra Civil en Briviesca” llegim: “El triunfo del ejército de Franco sobre la República convirtió a los fusilados en fantasmas y no se volvió a hablar de ellos nunca más. Los vecinos, unos por miedo y otros movidos por el fanatismo, prefirieron olvidar. Y el olvido los mató por segunda vez...” Però no van aconseguir que tothom oblidés, en el “Foro de La Bureba” escribia Antonio García Rojas: “No se decía ni quien lo mató ni exactamente por qué: era el silencio, como un pacto... La vida, obra y muerte, de Antonio Benaiges se ha convertido en una leyenda...”

El 13 de desembre de 2008 es va crear la “Asociación de familiares de las personas asesinadas en los montes de la Pedraja”, i el 2010 van aconseguir els permisos per localitzar, a La Pedraja, les fosses d'aquells assassinats el 1936. Havien passat setanta-quatre anys. Els treballs es van iniciar el 29 de maig. El 3 de juny es va trobar una gran fossa, i el dilluns 23 d'agost es va començar l'exploració sistemàtica. Durant dues setmanes un equip dirigit pel prestigiós forense internacional Paco Etxeberria, entre els que hi havia arqueòlegs, antropòlegs i odontòlegs, i utilitzant material d'alta tecnologia, van trobar molts esquelets,

gran quantitat d'osso, roba, sabates, bales de diversos tipus... La fossa era de 2,30 mts d'amplada per 28 de llarg. Paco Etxeberria, el maig de 2011, va participar en l'exhumació del cadàver del president xilè Salvador Allende. També, en aquests darrers dies, hem vist que ha estat ell el forense que ha fet llum en el famós cas dels nens de Còrdova. El 27 d'agost de 2010, “El Periódico” va publicar un article titulat “Memories de La Pedraja,” en el què Miguel Ángel Martínez Movilla explicava els esforços per aconseguir trobar, entre d'altres, el cadàver del seu avi Rafael Martínez Moro, que el 1936 era el president de la Agrupación Socialista de Briviesca. Hi

Fossa de La Pedraja

havia hagut escassa col·laboració, tant entre els habitants dels pobles del voltant com de les administracions públiques. L'article també deia que “el greu deteriorament que la humitat i l'acidesa del terreny han causat en els cadàvers dificultarà molt les tasques d'identificació, que es portaran a terme als laboratoris que té a la ciutat de Sant Sebastià la Societat de Ciències Aranzadi...” Jaume Aragonès Benaiges, després de llegir aquest article, es va posar en contacte amb Miguel Ángel Martínez. El pare d'aquest, Rafael Martínez Martínez, ja molt gran, el trucarà emocionat per haver aconseguit localitzar algun familiar de Benaiges; ells no sabien d'on era (pensaven que de Barcelona). Com hem vist anteriorment, Rafael Martínez

Foto: B. Gómez

Moro era amic d'Antoni Benaiges. El seu fill li explica a Jaume Aragonès Benaiges que aquells dies de finals de juliol de 1936, amb dotze anys, anava a veure el seu pare a la presó de Briviesca i que aquest li va demanar que li portés roba pel seu amic el mestre, doncs l'havien deixat mig despullat i ple de sang. Deia Miguel Ángel Martínez, el nét del també assassinat, en una crònica de l'Agència EFE (23 d'agost): "Para nosotros es un momento muy importante porque supone poder encontrar a los seres queridos y tener la posibilidad de darles sepultura de forma digna".

Antonio García Rojas escrivia, el 30 d'agost, en el "Foro de La Bureba", sobre les exhumacions de la fossa de La Pedraja: "Me pregunto si entre estos se encontrará el maestro de Bañuelos..." Continuava

de que no le iba a pasar nada porque se presentase en el cuartelillo en Briviesca, donde le apresaron para más tarde darle el paseillo a La Pedraja... Eladio, con ochenta y pocos, todavía lo recuerda. Al igual que recuerda cuando le daba clase el maestro..." Aquest Eladio Diez era un d'aquells nens que sortia en aquella fotografia de grup de l'escola, publicada al "Ressò mont-roigenc" núm. 120, pàg. 11; és el primer per la dreta de la segona fila. En el mateix "Foro de La Bureba" del 13 de setembre hi escriu Sergi Bernal: "Conozco la historia de Antonio Benaiges... He estado indagando... Este viernes iré a su casa familiar en Mont-roig... Estoy haciendo un trabajo fotográfico de la fosa de La Pedraja..." S'hi van trobar un centenar de cossos.

Anant de Logroño a Burgos, per la N-120,

a uns quaranta quilòmetres abans d'arribar a Burgos, trobarem el poble de Villafranca Montes de Oca. A la sortida del poble, després d'una corba molt pronunciada a la dreta, la carretera s'enlaira ràpidament cap al "Alto de La Pedraja". A uns 2,3 quilòmetres surt una pista a la dreta que continua pujant més amunt, i que és un tros del "Camino de Santiago". A un quilòmetre, hi trobarem el monument de La Pedraja. Als últims metres, a la dreta, és on

es va fer la primera excavació. Algunes frases del monument: "En este lugar fueron fusiladas unas trescientas personas... por sus ideales políticos y por defender la libertad. Este humilde monumento, realizado por sus familiares, servirá para que nunca olvidemos su memoria." "No fue inútil su muerte, fue inútil su fusilamiento." Y dues del poeta Miguel Hernández: "Quiero escarbar la tierra con los dientes, / quiero apartar la tierra parte a parte / a dentelladas secas y calientes," "Temprano levantó la muerte el velo, / temprano madrugó la madrugada, / temprano estás rodando por el suelo." Cada any, gairebé des de l'inici de la democràcia, allà s'hi reuneixen familiars de les víctimes. Un any després es va continuar l'excavació.

CORTESIA

Monument de La Pedraja

a l'endemà: "El sábado (el 28 d'agost) por la tarde me acerqué a ver cómo iban los trabajos... Estuve hablando con un antropólogo del CSIC que se quedó alucinado cuando le conté la historia del maestro de Bañuelos, Antonio Benaiges... Coincidimos que la vida de ese hombre era atípica en estos lugares para la época. Le conté también de otro hombre de Bañuelos, el agricultor Domingo Viadas, que se encontraba en el campo el día que vinieron los falangistas a registrar el pueblo, y que desde lo alto en una era los vio venir; mandó a su sobrino Eladio a ver qué pasaba, intuyendo el peligro, y que al no volver su sobrino a buscarle decidió quedarse escondido hasta que unos días después su propio padre le convenció

Deia el "Diario de Burgos," de l'1 de setembre de 2011: "Hallan huesos, dientes y casquillos de bala en el Alto de Vallbuena." Explicava que el 29 d'agost havien trobat restes en una fossa també propera al monument.

Com hem vist abans, el geògraf i fotògraf català Sergi Bernal va documentar aquella primera exhumació. Explica que "mai m'he identificat com a fotògraf, per a mi la fotografia és l' instrument que m'ajuda a aproximar-me a aquelles vides que jo no he viscut i admiro..." Al seu web (www.sergibernal.com), a "Portfolio," s'hi pot trobar el projecte "Desenterrant la memòria" que dóna pas a un audiovisual ("Desenterrant el silenci") i que està dedicat a La Pedraja i a Antoni Benaiges. Amb tot aquest material ha fet varíes exposicions fotogràfiques: al Casal de barri "Les Esmardies" de Mataró (setembre 2011) i al Centre Social Can Baster, del districte de Nou Barris de Barcelona (octubre 2011). S'estan fent gestions per poder fer aquesta exposició a Mont-roig.

Aprofitant la conferència "El cas de les fosses comunes de la Guerra Civil i el franquisme" que es va fer al CCCB de Barcelona, el 30 de març de 2011, aquell forense Paco Etxeberria va obtenir una mostra d'ADN de Jaume Roigé Benaiges. Això pot permetre determinar si alguns dels cossos trobats a La Pedraja és del nostre mestre.

D'aquesta conferència, on també hi era Emilio Silva (president de la "Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica"), vull citar algunes de les informacions i opinions que s'hi van expressar. No és fins l'any 2000 que es van aconseguir els permisos per excavari la primera fossa de la repressió franquista, fou a Priaranza (León); i no fou fins dos anys després que algun mitjà de comunicació se'n va començar a fer ressò. Havien passat seixanta-sis anys des que els van assassinar i portàvem vint-i-cinc anys de democràcia. Cal, encara que sigui tard, explicar la veritat, fer justícia i exigir una reparació pública. Durant més de trenta anys, a les places dels pobles d'Espanya, hi ha hagut el "Monumento a los Caídos por Dios y

por España"; en canvi els morts de la repressió franquista en les zones que no hi va haver guerra o dels primers anys després de la guerra (per exemple, els afusellats al Camp de la Bota de Barcelona) han estat en l'oblit fins i tot en democràcia. Els enterrats "sense nom" no són sols material històric, són persones que cal enterrar dignament. Resulta curiós que es facin excavacions a Atapuerca, a tan sols uns vint quilòmetres de La Pedraja, per trobar restes humanes de fa un mil·lió d'anys, i que no es vulgui saber res de tantes "Pedrajas" que hi ha per Espanya.

VISITA A BAÑUELOS

El setembre de 2011, aprofitant un viatge al País Basc, vaig anar a Bañuelos. Per anar al poble del mestre havia de passar per Briviesca i vaig voler veure aquella estació de tren on baixava Benaiges quan venia de

Paco Etxeberria i Jaume Roigé Benaiges al CCCB (Barcelona)

SERGIBERNAL

Mont-roig. És a l'entrada venint de la AP1, és a dir, també venint des de Bañuelos. A Benaiges no li calia ni entrar a Briviesca. L'estació està a uns quatre-cents metres del centre del poble. Aquest ja era un poble important el 1930, tenia 3.780 habitants. A l'estació, hi ha aquella placa típica: "Altura sobre el nivel medio del Mediterráneo en Alicante," i indica que és de 726,5 metres. Són els metres d'altitud que ens separen del mar, d'aquell mar que no van arribar a veure, a l'estiu del 1936, els nens de la classe de Benaiges.

Des de l'estació, i passant per sota la autopista, vaig agafar la carretera provincial BU-710. Als anys trenta deuria ser una pista.

Avancem per un immens pla amb petits turons. Tot són camps de cereals. Bañuelos es troba a vuit quilòmetres, però no es veu fins que hi ets a tocar. Està un una depressió sobtada del terreny, en un gran forat. Penso quan Antoni Benaiges deuria fer aquest camí, els dissabtes per anar a la casa de Briviesca on l'esperava la "seva companya", i a l'inrevés (potser), els dilluns de molt matí quan anava a començar la setmana a l'escola de Bañuelos. Encara ara Bañuelos és un poble petit, molt petit (al 2008 hi constaven 32 habitants). Si exceptuem algun magatzem modern, deu ser, més o menys, com a la dècada dels anys trenta. Dalt del turó, una bonica església, potser excessiva pel poble, presideix les cases que s'escampen un xic desordenades i formant petits grups. El poble es divideix en dos nivells, uns carrers al voltant de l'església i els altres, la majoria, a

Sala on vivia Benaiges; a l'esquerra s'hi pot veure l'armari citat en el text.

baix de tot, a la petita vall.

Passejo pels seus carrers esperant trobar-me algú, avanço per la calle Mayor. Tinc sort, veig unes persones d'una certa edat. Els hi pregunto si saben qui era Antonio Benaiges. He de dir el seu nom de pila en castellà i pronunciant aquella "g" del seu cognom en castellà. La dona ràpidament em diu: "Todas las personas de ley de este pueblo tenian un gran respeto por Benaiges." Em sorprèn allò de "las personas de ley". Queda clar, de bon principi, que n'hi ha d'altres, probablement pocs, que no li tenien gaire estima. Ja ho hem vist anteriorment.

He parlar anteriorment per telèfon amb

l'alcalde de Bañuelos, Jesús Viadas García, que m'espera per acompañar-me a aquella escola de Benaiges. És nét de Saturnino Viadas, que hem vist en el capitol anterior que havia fet, probablement obligat, un informe injuriós contra el mestre (21 de febrer de 1937) i que havia estat alcalde. Aquest era germà del també citat, uns paràgrafs més amunt, Domingo Viadas que també fou assassinat pels franquistes.

Li pregunto a Jesús Viadas com i quan van retrobar la figura del mestre. Em diu que farà uns anys s'assabenten que a Internet s'havia publicat alguna informació sobre "*el mestre de Bañuelos*". I que un cosí seu (Fernando del Val Garcia) que viu a Pancorbo, a uns trenta quilòmetres anant cap a Miranda de Ebro, li va comentar que algú d'allà havia trobat en algun calaix algun d'aquells quaderns que feien els nens

a l'escola de Bañuelos. Jesús Viadas, l'alcalde actual, també és cosí d'aquell Antonio Garcia Rojas que hem vist que escrivia en el "*Foro de La Bureba*".

Per curiositat he buscat entre els subscriptors que s'esmenten en aquells quaderns, i en el "*Gestos*" núm. 5, hi ha Pilar Arciniega (de Pancorbo). Podria ser l'origen del quadern trobat. Per cert els dos únics subscriptors de Bañuelos eren: aquell Domingo Viadas i Fernando García (Hernández). El primer,

germà de l'avi de Jesús Viadas i el segon, l'altre avi del mateix. Aquest segon també és l'avi d'Antonio Garcia Rojas. Com ja he comentat, al primer el van assassinar; el segon va aconseguir escapar.

Seguint aquesta línia, he trobat que dels sis subscriptors que eren de Briviesca: Isaac Pagazaurtundua (industrial), Juan Abascal (industrial), Andres Abascal (industrial), Ángel Araco (comerciant), Félix Abasolo (comerciant) i Ángel González Castillo (diu "niño"), els dos primers també van ser assassinats. He fet la recerca al web "*La Guerra Civil en Briviesca*": hi consten trenta-sis d'aquesta població.

Amb aquella mínima informació, principalment el quadern trobat, Jesús Viadas i el seu cosí Antonio García Rojas van començar a preguntar a parents i veïns d'una certa edat pel mestre. Així fou com el germà del seu avi, que vivia a Bilbao, Antonio García Hernández, un dia li va donar aquella fotografia dels nens i el mestre a la porta de l'escola. Li diu el nom de cadascun dels nens que hi surten. M'explica Jesús Viadas que ell, que té prop de cinquanta anys, ja no va anar a aquesta escola. La van tancar fa anys i ara els pocs nens de Bañuelos van a l'escola de Briviesca. Arribem al final de la calle Mayor, l'edifici de dues plantes de l'escola està just a sota de l'església del poble. A la façana encara s'hi conserva un vell rètol que posa "Escuela pública." Quan va deixar de ser escola fou l'Ajuntament del poble. Pugem per aquella escala que hi ha al fons dels baixos. En arribar a dalt, a la sala de l'esquerra, és on es feia classe. És una sala prou gran. L'emoció de veure aquest espai esclata quan veig que, al costat de la finestra que dona a l'exterior, encara hi ha un pupitre sencer, un altre mig trencat i una pissarra penjada a la paret. A la dreta d'aquesta sala, n'hi ha una altra que comunica, cap al fons de l'edifici amb una petita habitació. Em diu Jesús Viadas que la primera sala devia ser el menjador, cuina i sala d'estar, i que a la habitació petita era on dormia Benaiges.

Mentre continuo fent fotografies, intentant copsar aquells espais, enregistrar l'esperit del mestre, la Glòria s'apropa a un vell armari ple de llibres i revistes. De tant en tant m'ensenya exemplars de la revista "Falange Castellana", algun amb el dibuix de Franco a la tapa i amb la frase "Forjador de la victoria española frente al comunismo internacional." Tot d'una, la Glòria troba un llibre que li sembla antic, molt antic. El seu títol és "Decroly" i l'autor Sidonio Pintado. Diu que és de l'"Editorial Magisterio Español," però no hi posa cap data enllloc. A l'interior, s'explica que era de la col·lecció "Cartillas Pedagógicas," que Sidonio Pintado era "Maestro de las escuelas nacionales de Madrid" i que era la "Biografía, Ideas pedagógicas, Bibliografía" del Doctor Ovidio Decroly. En un apartat s'hi esmentaven d'altres obres del mateix

autor: "La Fiesta del Árbol," "Las colonias escolares..." Tot sembla que deuria ser un llibre d'abans de la Guerra Civil escrit per un mestre de caire progressista. Tenim a les mans un llibre que devia ser de Benaiges, un llibre que s'havia salvat de la destrucció que varen fer els falangistes i que havia estat perdut en aquell armari durant setanta-cinc anys. Uns dies després, a l'arribar a casa i gràcies a Internet, vaig trobar que aquell llibre era del 1933. També vaig saber que aquest doctor Ovidio Decroly (1871-1932) era un mestre belga que va començar la seva tasca pedagògica el 1901. A grans trets, s'oposava a la rígida disciplina i defensava el respecte a l'alumne, l'observació de la natura i l'escola

Primeres pàgines del llibre "Decroly"

activa. La seva primera innovació fou la "classe passeig," d'aquesta naixerà els escrits dels alumnes que s'aniran enriquint en els següents dies. Aquesta "classe passeig" és la que veiem que feia el mestre Joan Rosales a Mont-roig a la primeria de la dècada dels anys deu a Mont-roig ("Ressò mont-rogenc" núm. 120, pàg. 16).

Patricio Redondo ("Paco Itur"), el gran amic d'Antoni Benaiges, explicava al "Butlletí del Comitè de Defensa Local" de Vilanova i la Geltrú, del 29 de novembre de 1936, que havia rebut feia poc una carta seva. Deia: "Vivo sencillamente, ampliamente, intensa y libremente...."

Aquest treball, aquests vuit articles, han intentat fer llum sobre un mont-rogenc oblidat. Una persona, com d'altres, avançat al seu temps, que defensava aquells valors educatius i socials que han hagut d'esperar quaranta anys (o més) a ser a bastament acceptats (no sense noves lluites contra la foscor).